

Małgorzata Rekosz-Piekarska

Rola źródeł i opracowań historii sztuki w programowaniu turystyki kulturowej w Polsce

Turystyka Kulturowa nr 4, 23-56

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Małgorzata Rekosz-Piekarska, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Rola źródeł i opracowań historii sztuki w programowaniu turystyki kulturowej w Polsce

Słowa kluczowe: źródła i opracowania historii sztuki, turystyka kulturowa, programowanie turystyki kulturowej

Streszczenie

Turystyka kulturowa jest rodzajem turystyki, który wymaga od jej uczestników pewnej wiedzy ogólnej o świecie, którą turyści mają nadzieję rozwijać jeszcze bardziej w wybranym kierunku, w czasie trwania podróży. W związku z tym osoby odpowiedzialne za ich organizację powinny korzystać tylko z wiarygodnych źródeł przy ich programowaniu. Tego zagadnienia dotyczy niniejszy artykuł. Składa się on z dwóch części – teoretycznej i praktycznej. W części teoretycznej dokonano szczegółowej analizy polskich źródeł i opracowań historii sztuki pod kątem ich przydatności dla osób programujących turystykę kulturową. Scharakteryzowano katalogi zabytków sztuki w Polsce, spisy zabytków architektury i budownictwa, atlasy zabytków, źródła z informacjami o obiektach muzealnych, przewodniki turystyczne oraz elektroniczne źródła danych. W części badawczej ustalono, które z tych źródeł organizatorzy turystyki kulturowej wybierają najczęściej. Badania pozwoliły zaobserwować także, kim są osoby programujące ten rodzaj wypraw turystycznych.

Wstęp

Organizatorzy turystyki kulturowej, aby spełnić oczekiwania wymagających turystów kulturowych, powinni przede wszystkim dobrze poznać ich profil, a także korzystać tylko z wiarygodnych źródeł informacji przy programowaniu tras podróży. „Turyści kulturowi oczekują bowiem bardzo dobrej organizacji zwiedzania, dobrej jakości oprowadzania w języku własnym, lub w jednym z powszechnie znanych, dobrej jakości materiału informacyjnego, wysokiej klasy hoteli i komfortowego transferu. Jako turyści o wyższym wykształceniu, zorientowani w tematyce odbywanych podróży, nastawieni na zdobywanie wiedzy, wymagają od pilotów i przewodników bardzo dobrej znajomości okoliczności powstania i dziejów zwiedzanych obiektów, orientacji w ich szeroko rozumianym kontekście historycznym i regionalnym” [Mikos v. Rohrscheidt 2010, s. 13]. Celem artykułu jest ustalenie, jakie źródła i opracowania historii sztuki są wykorzystywane przy programowaniu tras turystyki kulturowej w Polsce w porównaniu do wyników ich analizy, wskazującej które z nich wydają się być najbardziej w tym celu przydatne i rzetelne. Artykuł podzielono na dwie części – teoretyczną i badawczą. W części teoretycznej przybliżone zostały źródła i opracowania historii sztuki istotne dla tematu artykułu, wybrane subiektywnie przez autorkę oraz wskazane przez respondentów w przeprowadzonej ankiecie (szczegółowa charakterystyka źródeł znajduje się w aneksie). W części badawczej natomiast przedstawione zostały wyniki badań ankietowych na temat powodów wybierania przez respondentów konkretnych źródeł oraz poszukiwanych w nich informacji. Za źródła i opracowania historii sztuki w pracy uznane zostały kolejno: katalogi zabytków, spisy zabytków architektury i budownictwa oraz muzeów, atlasy zabytków w Polsce, przewodniki, źródła elektroniczne: m.in. bazy danych wpisu do rejestru zabytków, bazy danych instytutów naukowych, muzeów. Artykuł został napisany w odniesieniu do turystyki kulturowej w Polsce, dlatego też szczegółowej analizie poddano źródła i opracowania historii sztuki dostępne w kraju. Skupiono się głównie na wydawnictwach polskojęzycznych i opracowaniach zbiorczych. W pracy nie uwzględniono źródeł i opracowań dotyczących poszczególnych polskich regionów i

miast, gdyż zazwyczaj są one rozszerzeniem i uszczegółowieniem informacji z opracowań ogólnych.

Pojęcie „programowanie”, zawarte w tytule pracy, pojmowane jest przez autorkę artykułu za S. Sojeckim jako: „czynność polegająca na doborze właściwych środków dla realizacji danego celu wtedy, gdy środki są wymierne i gdy dopuszczalne są różne stopnie realizacji celu (termin używany jest niekiedy zamiennie z terminem „planowanie”)” [Sojecki 1996, s. 872]. Zdaniem autorki, programowanie turystyki kulturowej oznacza zatem dobór odpowiednich źródeł i opracowań historii sztuki w tworzeniu i realizacji tras turystyki kulturowej. Jako że w polskiej literaturze przedmiotu brakuje opracowań na temat roli, jaką odgrywają źródła historii sztuki w programowaniu turystyki kulturowej, artykuł ten stanowi zaproszenie do dyskusji na ten temat, nie jest natomiast jego wyczerpaniem. Bez wątplenia stanowić może jednak cenne źródło informacji na temat ważniejszych polskich źródeł i opracowań historii sztuki dla organizatorów turystyki kulturowej.

Dla potrzeb oceny przydatności wszystkich rodzajów źródeł i opracowań przygotowano specjalny szablon.

Ocena przydatności źródeł i opracowań historii sztuki do projektowania turystyki kulturowej

Szablon oceny przydatności dla turystyki kulturowej powstał w oparciu o informacje na temat pożądaných cech podróży kulturowych, zorientowanych na zwiedzanie dziedzictwa kulturowego oraz turystyki muzealnej, zaprezentowanych w podręczniku akademickim *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy* autorstwa A. Mikosa v. Rohrscheidt [Mikos v. Rohrscheidt 2010, ss. 71-72, 77-81]. Szablon zawiera siedem kwestii, na które należy zwrócić uwagę tworząc spójną trasę podróży kulturowej i w założeniu ma zbadać, czy dane źródło i opracowanie historii sztuki zawiera potrzebne do tego informacje.

Tab. 1. Szablon oceny przydatności źródeł i opracowań historii sztuki dla turystyki kulturowej.

CECHA	PYTANIE
Spis obiektów/muzeów	Czy dane źródło zawiera spis ciekawych obiektów/muzeów do zwiedzania? Czy pojawiają się wśród nich propozycje oryginalne – mało znane, a interesujące?
Informacje opisowe	Czy dane źródło zawiera informacje na temat danego zabytku, tj. datacja, autorzy lub projektanci, historia obiektu oraz związana z obiektem, stan zachowania zabytku, ciekawostki..., a w przypadku muzeum – informacje o wystawach stałych oraz specyfice muzeum i mieszczących się w nim ekspozycjach?
Fotografie/ilustracje	W jaki sposób, i czy w ogóle, tekst został opatrzone fotografią/ilustracją?
Informacje o ofercie wzbogacającej zwiedzanie	Czy źródło zawiera informację o tym, że istnieje np. możliwość zwiedzania obiektu/muzeum z przewodnikiem? Czy pojawia się informacja o ciekawych osobach związanych z obiektem, o wystawach historycznych, o ważnych wydarzeniach, które miały miejsce w opisywanym miejscu? Czy można dowiedzieć się o przedsięwzięciach edukacyjnych dotyczących zbiorów, które mają na celu poszerzenie wiedzy odwiedzającego? Czy autor źródła dotarł do informacji o imprezach kulturalnych odbywających się w/przy muzeach/obiektach, lekcjach i pokazach muzealnych, warsztatach, spotkaniach z ważnymi dla danego miejsca/zabytku ludźmi, inscenizowaniu elementów przeżycia historycznego (imprezy typu „światło i dźwięk”, bale historyczne)?
Kontakt do obiektu, dostępność dla zwiedzających	Czy źródło podaje informacje o godzinach otwarcia, cenie biletów wstępu, dojeździe itp.?
Infrastruktura turystyczna	Czy w źródle można znaleźć praktyczne informacje o bazie gastronomiczno-noclegowej w pobliżu obiektu/muzeum?

Źródło: opracowanie własne

Podsumowanie analizy źródeł i opracowań historii sztuki w zakresie przydatności dla turystyki kulturowej

Szczegółowej analizie poddane zostały następujące rodzaje źródeł i opracowań historii sztuki (szablony dla poszczególnych zanalizowanych przykładów zawarto w ANEKSIE 1):

- 1) najważniejsze katalogi zabytków sztuki w Polsce,
- 2) spisy zabytków architektury i budownictwa,
- 3) atlasy zabytków w Polsce,
- 4) źródła z informacjami o obiektach muzealnych

Źródła te zostały wybrane do analizy przez autorkę w drodze wyboru subiektywnego, uznane za obecnie najważniejsze pozycje z punktu widzenia historyków sztuki. Pozostałe źródła również poddano analizie, gdyż to one zostały wskazane przez ankietowanych jako pomocne przy programowaniu turystyki kulturowej. Są nimi:

- 5) przewodniki turystyczne,
- 6) elektroniczne źródła danych

Wykorzystanie szablonu do analizy wszystkich powyższych źródeł pozwoliło ocenić ich faktyczną przydatność dla osób programujących turystykę kulturową. Wyniki przeprowadzonej analizy mogą być cenną wskazówką dla organizatorów turystyki kulturowej – wskazują bowiem, z których źródeł szczególnie warto korzystać przy programowaniu podróży kulturowych.

Jak już wspomniano, źródła i opracowania historii sztuki można podzielić na dwa rodzaje – źródła typowo naukowe oraz źródła popularno-naukowe, ułatwiające zrozumienie i podające w skondensowanej formie wybrane informacje. Katalogi zabytków sztuki w Polsce są opracowaniami przede wszystkim naukowymi. Autorzy tras podróży kulturowych mogą się nimi posilkować w zakresie zdobywania szczegółowych informacji na temat prezentowanych zabytków. Wielu autorów tras wciąż może odnaleźć wśród tej grupy obiekty oryginalne, niestety bardzo często pomijane w przewodnikach po Polsce, i wciąż nieznanie szerokiej grupie odwiedzających. Przy planowaniu samej trasy ta grupa źródeł jest mało przydatna, ze względu na całkowity brak informacji o ofercie wzbogacającej zwiedzanie, kontakcie i dostępności do obiektów oraz infrastruktury turystycznej. Informacje te jednak z założenia nie pojawiają się w opracowaniach naukowych. Bariery w ich użytkowaniu może być dla niektórych często skrótowy, niezrozumiały język naukowy, stosowany w opracowaniach specjalistycznych.

Spisy zabytków architektury i budownictwa przydatne mogą być przy tworzeniu tras podróży kulturowych jedynie jako punkt wyjścia w sprawdzeniu, o czym szukać informacji w innych opracowaniach. Tak jak w innych pozycjach naukowych, brak w nich jakichkolwiek informacji o ofercie wzbogacającej zwiedzanie, kontakcie i dostępności do obiektów oraz infrastrukturze turystycznej.

Źródła z kategorii atlasów zabytków są wyjątkowo przydatne w procesie opracowywania fizycznej trasy podróży kulturowej. Nie przedstawiają jednak wystarczającej ilości informacji na temat prezentowanych zabytków, w niewielu również znajdują się informacje o infrastrukturze turystycznej, ułatwiającej rzetelne opracowanie i sprawne organizacyjnie przygotowanie podróży.

Informatory, przewodniki i spisy muzeów są istotną pomocą przy programowaniu turystyki kulturowej. Przewodniki wydają się być grupą źródeł i opracowań najbardziej przydatnych do programowania tras. W większości posiadają odpowiedzi na wszystkie nurtujące organizatora pytania. Zawierają informacje o tym, gdzie i kiedy najlepiej jechać, gdzie nocować, gdzie dobrze zjeść. Jednak, subiektywnym zdaniem autorki, prezentują zbyt ubogą ilość informacji o zwiedzanych miejscach, aby spełnić zapotrzebowanie ilości i jakości wiedzy, zgłaszane przez turystę kulturowego. Istnieje również ryzyko pojawiania się w źródłach popularno-naukowych nierzetelnych opisów odwiedzanych miejsc czy obiektów.

W kategorii źródeł elektronicznych również można odnaleźć publikacje typowo naukowe – jak na przykład bazy wpisów do rejestru zabytków (czy listy pomników sztuki lub bazy instytutów naukowych) oraz popularno-naukowe, czyli pozostałe strony przewodników, szlaków, tras po Polsce, poszczególnych stron poświęconych konkretnym zabytkom i miejscom. Źródła naukowe można potraktować podobnie jak spisy zabytków – jako zbiór informacji głównie o tym, co i gdzie warto zobaczyć. W przypadku źródeł popularno-naukowych potencjalny autor trasy może poczuć się przytłoczony ilością informacji o tym, gdzie najbardziej warto pojechać, które miejsce jest najbardziej oryginalne, która restauracja serwuje najlepsze dania itp. Prawdopodobnie jednak informacje o zwiedzanym miejscu/obiekcie autor turystycznej trasy będzie musiał doczytać we własnym zakresie. Pojemność stron internetowych i nieograniczone możliwości Internetu umożliwiają zamieszczanie informacji o bardzo wielu miejscach i obiektach. Wybór źródeł jest więc bardzo szeroki, zarówno w tematyce zabytków, jak i muzeów. Przez autorów witryn internetowych są układane przykładowe trasy, proponowane przez użytkowników poszczególnych form. Często zawierają też np. mapy ułatwiające ich tworzenie indywidualnie. Jednakże źródła te (niezwykle szybko i łatwo-dostępne) spełniają swoją rolę względem turystyki kulturowej tylko wtedy, kiedy zachowane jest kryterium rzetelności zamieszczanych w nich informacji.

Rola źródeł i opracowań historii sztuki w programowaniu turystyki kulturowej w opinii respondentów

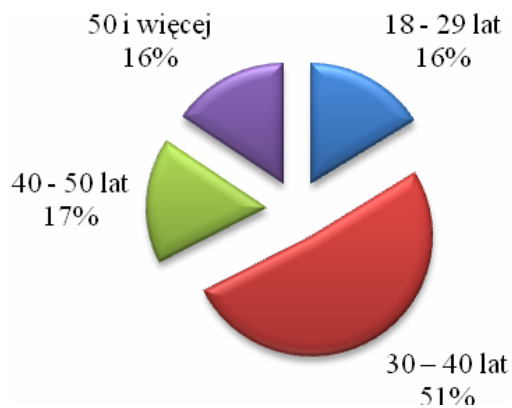
Dla potrzeb niniejszego artykułu przygotowano ankietę elektroniczną (pytania zawarte w ANEKSIE 2). Zawierała ona siedem pytań oraz metryczkę. Udział w ankiecie był anonimowy. Pozyskiwanie respondentów do ankiety polegało na rozsyłaniu zaproszeń drogą elektroniczną oraz umieszczeniu informacji o tym badaniu na portalach społecznościowych. Liczba respondentów nie była ogólnie określona. Badanie trwało od 5 do 23 października 2011 roku i zakończyło się udziałem 154 respondentów. Celem badania było określenie, z jakich źródeł i opracowań historii sztuki korzystają autorzy tras podróży kulturowych i dlaczego. Udało się przy okazji ustalić, kim są osoby programujące trasy turystyki kulturowej. Pytania 1. i 2. były pytaniami jednokrotnego wyboru; pytania 3. i 8. wielokrotnego wyboru; pytania 4. i 6. były pytaniami macierzowymi, wielokrotnego wyboru; a pytania 5. i 7. – pytaniami otwartymi. Ważnym dla wyników ankiety było pytanie o przynależność do grupy opracowującej trasę podróży kulturowych: dla celów prywatnych lub zawodowych, oraz o przynależność do grupy ukierunkowanej na znajomość źródeł i opracowań historii sztuki (oznaczającą wykształcenie ukierunkowane na znajomość źródeł i opracowań historii sztuki (historia, historia sztuki, konserwatorstwo, kulturoznawstwo, turystyka), czyli takie, które w toku studiów powinny zaznajamiać studentów z powyższymi źródłami) lub też grupy nieukierunkowanej (czyli wszystkie inne kierunki studiów, które nie uwzględniają w programie powyższych informacji). Zmienne te zostały uznane za różnicujące pozostałe dane. Poniżej omówiono wyniki badania.

a) Charakterystyka próby badawczej – osoby zajmujące się programowaniem turystyki kulturowej w Polsce

W ankiecie wzięło udział prawie dwukrotnie więcej kobiet niż mężczyzn (wykres 1).

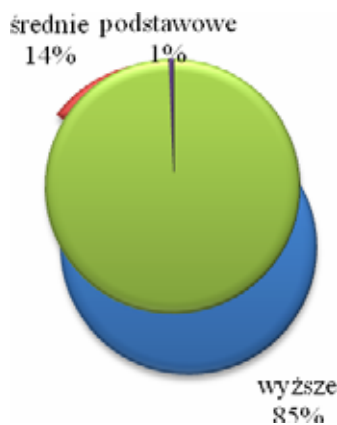
Wykres 1. Płeć respondentów
Źródło: Opracowanie własne

Ponad połowa ankietowanych mieściła się w przedziale wiekowym 30-40 lat (wykres 2). Pozostałe kategorie wiekowe kształtują się na podobnym poziomie.

Wykres 2. Wiek respondentów

Źródło: Opracowanie własne

Pod względem wykształcenia grupa badanych różnicowana była na trzech poziomach. Badani z wykształceniem wyższym stanowili 85% całości, z wykształceniem średnim 14%, a z podstawowym – 1% badanych. Ankiety nie wypełnił żaden respondent z wykształceniem zawodowym (wykres 3).

Wykres 3. Poziom wykształcenia respondentów

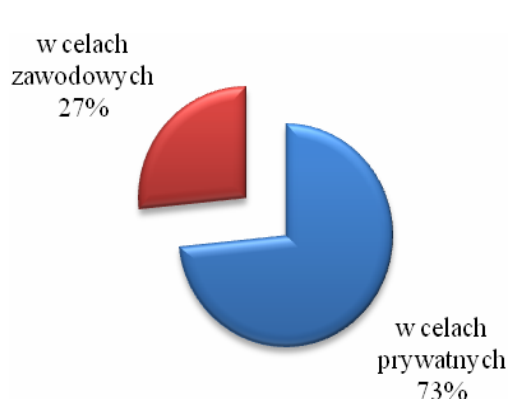
Źródło: Opracowanie własne

Jeżeli chodzi o kierunek wykształcenia, to grupa respondentów ukierunkowanych na znajomość źródeł i opracowań historii sztuki stanowiła 23%, a z wykształceniem nieukierunkowanym – 77% (wykres 4).

Wykres 4. Kierunek wykształcenia

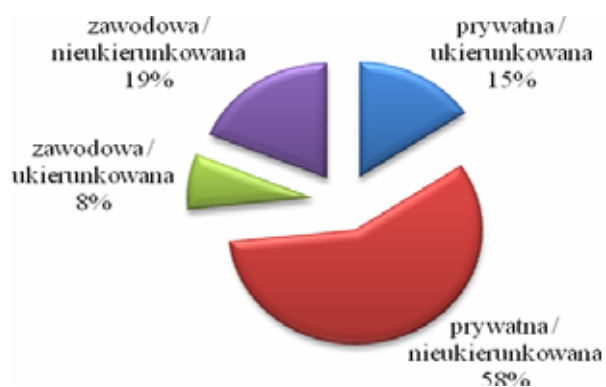
Źródło: Opracowanie własne

W prywatnych celach wyjazdowych trasy podróży kulturowych opracowuje 73% badanych. W celach zawodowych, na użytek osób trzecich, biur podróży, firm i stowarzyszeń związanych z branżą turystyczną, trasy opracowuje natomiast 27% badanych (wykres 5).

Wykres 5. Cel opracowywania tras podróży kulturowych

Źródło: Opracowanie własne

Na potrzeby rzetelnego i czytelnego opracowania danych, autorka przyjęła podział wszystkich respondentów na cztery grupy. Podział ten wynika ze zróżnicowania respondentów pod kątem kierunku wykształcenia oraz celów opracowywanych tras. Poniżej zaprezentowano podział respondentów na cztery grupy różnicujące wyniki badań (wykres 6).

Wykres 6. Grupy różnicujące wyniki badań
Źródło: Opracowanie własne

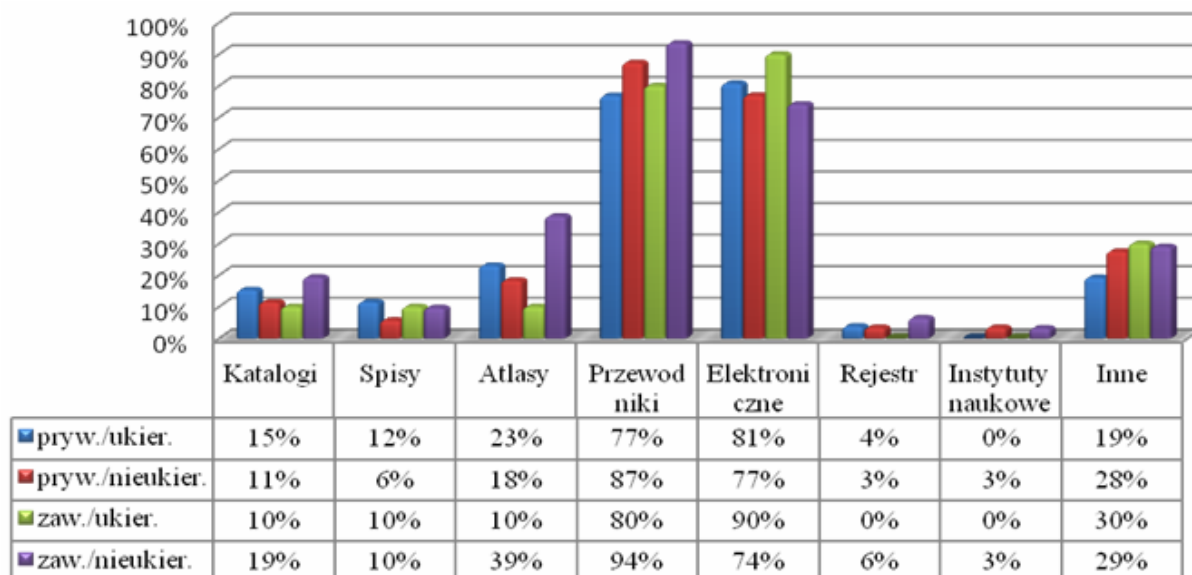
W dalszej części artykułu przy omawianiu wyników badań, autorka będzie się posługiwała podziałem na następujące grupy:

- grupa prywatna/ukierunkowana – osoby opracowujące trasy podróży kulturowych w prywatnych celach wyjazdowych, z wykształceniem ukierunkowanym na znajomość źródeł i opracowań historii sztuki (15%);
- grupa prywatna/nieukierunkowana – osoby opracowujące trasy podróży kulturowych w prywatnych celach wyjazdowych, z wykształceniem nieukierunkowanym na znajomość źródeł i opracowań historii sztuki (58%);
- grupa zawodowa/ukierunkowana – osoby opracowujące trasy podróży kulturowych zawodowo do wykorzystania przez osoby trzecie, z wykształceniem ukierunkowanym na znajomość źródeł i opracowań historii sztuki (8%);
- grupa zawodowa/nieukierunkowana – osoby opracowujące trasy podróży kulturowych zawodowo do wykorzystania przez osoby trzecie, z wykształceniem nieukierunkowanym na znajomość źródeł i opracowań historii sztuki (19%)

b) Wyniki badań

Najważniejszymi pytaniami postawionymi w ankiecie były pytania o to, z jakich źródeł i opracowań historii sztuki (zgodnych z zakresem pracy) korzystają autorzy tras kulturowych. Dlaczego przy ich programowaniu korzystają właśnie z nich oraz jakich informacji w nich poszukują. Kolejne pytania dotyczyły tego, jakie pozostałe źródła i informacje są poszukiwane przez autorów tras. Pytania otwarte okazały się być zbiorem często bardzo podobnych do siebie odpowiedzi, nienadających się jednak przeliczyć statystycznie, dlatego też nie zostały one wzięte pod uwagę przy szczegółowych analizach wyników ankiety. Poniżej zaprezentowano najważniejsze wyniki badań.

Na początku ankietowanych zapytano o to, z jakich źródeł korzystają oni najczęściej (wykres 7).

Wykres 7. Częstotliwość wyboru źródeł i opracowań historii sztuki

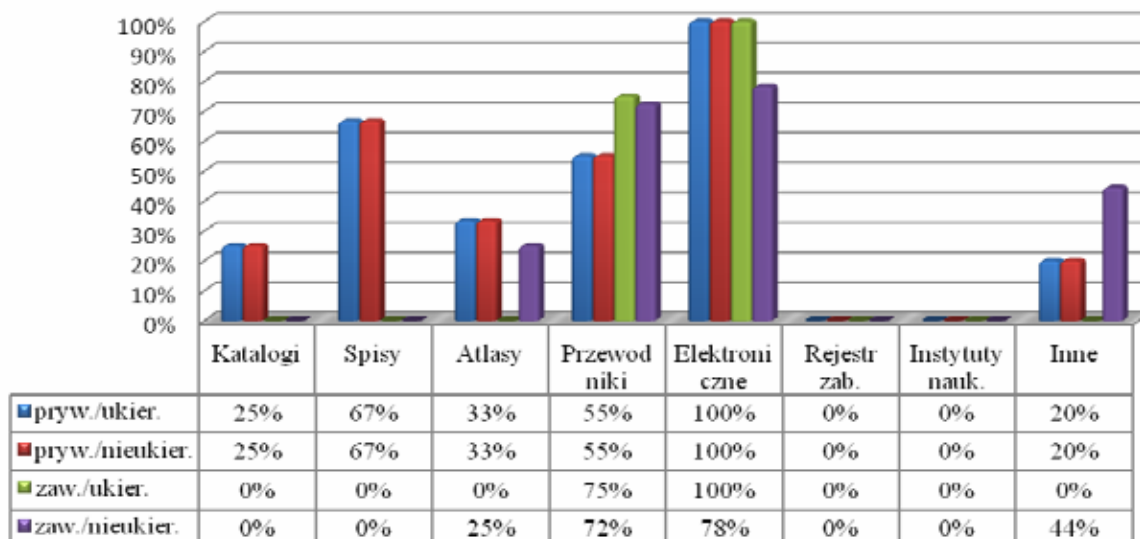
Źródło: Opracowanie własne

We wszystkich czterech grupach najczęściej używanymi źródłami są przewodniki i źródła elektroniczne. Z tych ostatnich należy wyłączyć strony z rejestrami zabytków oraz strony instytutów naukowych, ponieważ udział procentowy ich użytkowników był znikomy. Poziom wybieralności przewodników i źródeł elektronicznych w każdej grupie plasuje się powyżej 75% (jedynie w grupie zawodowej/nieukierunkowanej minimalnie poniżej tej wartości). Kolejnym pod względem wybieralności źródłem historii sztuki są atlasy zabytków, wybierane najczęściej przez grupę autorów zawodowych/nieukierunkowanych – na poziomie powyżej 30%. Najrzadziej – w grupie zawodowej ukierunkowanej – 10%. Katalogi i spisy zabytków, źródła typowo naukowe, używane są przez wszystkie grupy na podobnym poziomie między 10% a 15% wszystkich autorów. Jedynie osoby z wykształceniem nieukierunkowanym znajdują się poniżej tego pułapu (pryw./nieuk. – blisko 6%, zaw./nieuk. – ponad 10%). „Inne” źródła wykorzystywane są przez autorów obu grup zawodowych oraz prywatnej/ukierunkowanej i oscylują w granicach 30% badanych osób. Jedynie w grupie prywatnej/ukierunkowanej jest to 19%. Jako źródła „inne”, ich użytkownicy bardzo często wymieniali źródła elektroniczne. Z jeszcze „innych” źródeł, niż przedstawione w zakresie, wymienione zostały: wiedza własna i doświadczenie, książki historyczne i pamiętniki, czasopisma branżowe, relacje i kontakty z osobami trzecimi, znajomymi oraz kontakty osobiste z przewodnikami, osobami promującymi swój region w lokalnych grupach działania oraz osobami zarekomendowanymi podczas rekonesansu terenowego.

W pytaniu o powody wybierania poszczególnych źródeł i opracowań historii sztuki, autorka umieściła jedenaście kategorii. Wszystkie źródła zostały rozpatrzone pod kątem każdej z nich. Procent odpowiedzi na omówione poniżej kategorie, liczony był ze 100% udziałem badanych, którzy zaznaczyli we wcześniejszym pytaniu⁸ aktualnie określane źródło. Ilustrując sposób opracowywania wyników: grupę prywatną/ukierunkowaną stanowiło 29 osób, z czego blisko 81% z nich używa źródeł elektronicznych podczas programowania tras podróży kulturowych. Ten odsetek (81%) respondentów oznaczył je jako źródło łatwo dostępne (100%). W analogiczny sposób opracowane zostały dane wszystkich pozostałych kategorii i grup.

⁸ „Z jakich źródeł i opracowań historii sztuki korzysta Pan/Pani w opracowywaniu tras podróży kulturowych?”

Poniżej zaprezentowano wybieralność źródeł ze względu na łatwość dostępu (wykres 8).

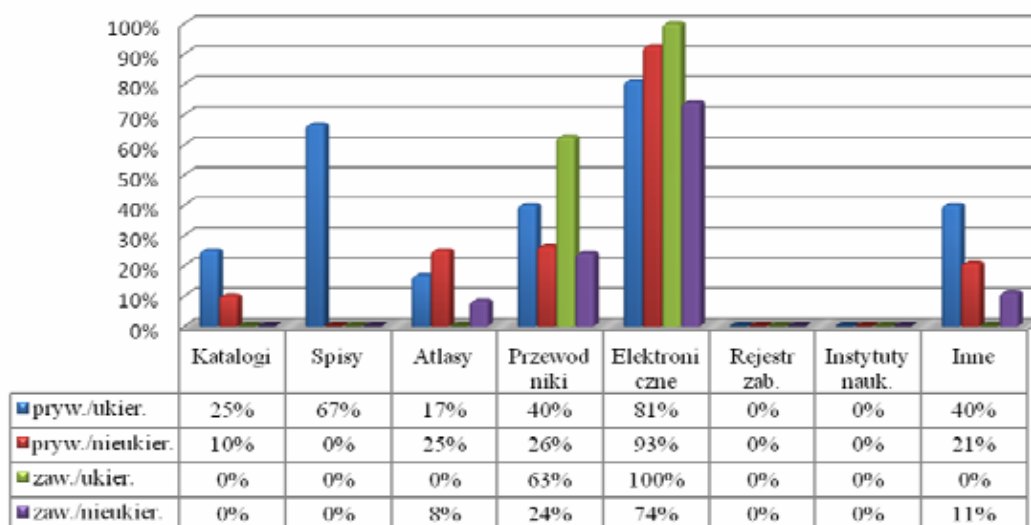

Wykres 8. Wybór źródeł ze względu na łatwość dostępu

Źródło: Opracowanie własne

Najłatwiej dostępnymi źródłami dla wszystkich respondentów z grup prywatnych i zawodowej/ukierunkowanej, którzy zaznaczyli wcześniej ich użytkowanie, są źródła elektroniczne (100%). W grupie zawodowej/nieukierunkowanej uznało je za takie 78% respondentów. Kolejnym pod względem łatwości dostępu źródłem został wybrany spis zabytków architektury i budownictwa. Za takie uważa je cała grupa autorów tras opracowywanych na użytek prywatny. Nikt z respondentów opracowujących podróże zawodowo nie określił spisów, podobnie jak katalogów zabytków sztuki, jako łatwo dostępnych, odwrotnie do 25% respondentów z grupy prywatnej. Przewodniki oznaczyła jako takie ponad połowa badanych z obu kierunków wykształcenia grupy prywatnej (po 55%), 75% osób z grupy zawodowej/ukierunkowanej oraz 72% osób z grupy zawodowej nieukierunkowanej. Atlasy zabytków za łatwo dostępne uznają pojedyncze osoby ich używające.

Wykres 9. prezentuje wybieralność źródeł przez respondentów ze względu na szybkość dostępu do nich.

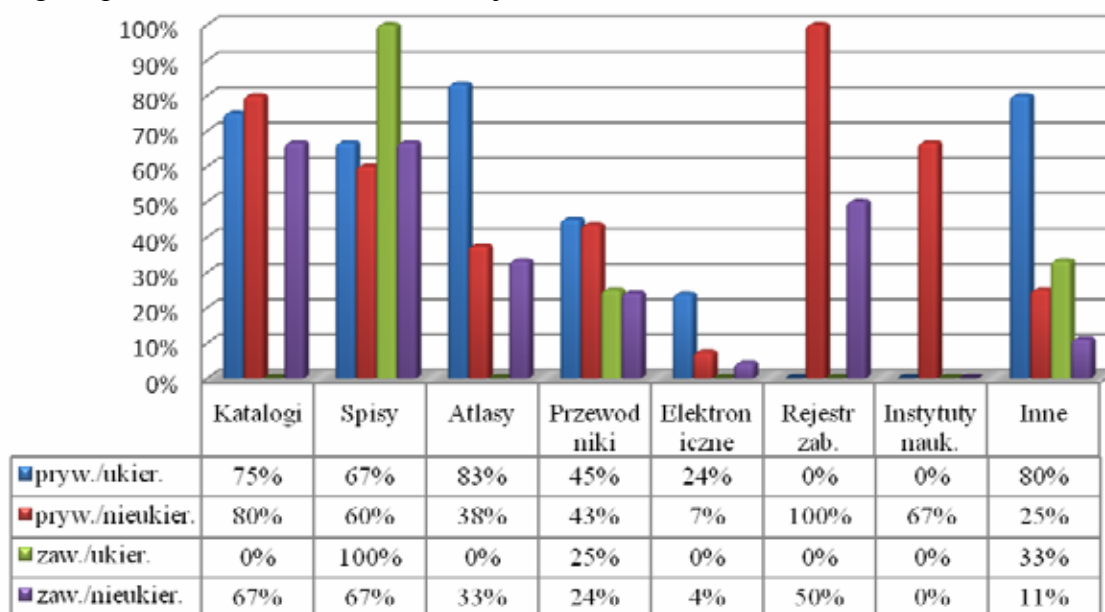

Wykres 9. Wybór źródeł ze względu na szybkość dostępu

Źródło: Opracowanie własne

Najszybciej dostępnymi źródłami dla wszystkich badanych grup są źródła elektroniczne. Podobnie jak w kategorii łatwości dostępu do źródeł, ponad 66% respondentów z grupy prywatnej/ukierunkowanej określiło spisy zabytków jako szybko dostępne, jednak nie uważa tak już żadna osoba z grupy prywatnej/nieukierunkowanej. Kolejnym, szybko dostępnym źródłem zostały wybrane przewodniki, głównie dla osób z grupy zawodowej/ukierunkowanej. Katalogi zabytków sztuki w Polsce są szybko dostępne dla jednej czwartej badanych opracowujących trasy w celach prywatnych z wykształceniem ukierunkowanym, podobnie jak atlasy dla autorów tras z grupy prywatnej/nieukierunkowanej.

Wykres 10. ukazuje wybieralność źródeł przez respondentów ze względu na postrzeganą przez nich rzetelność informacji.

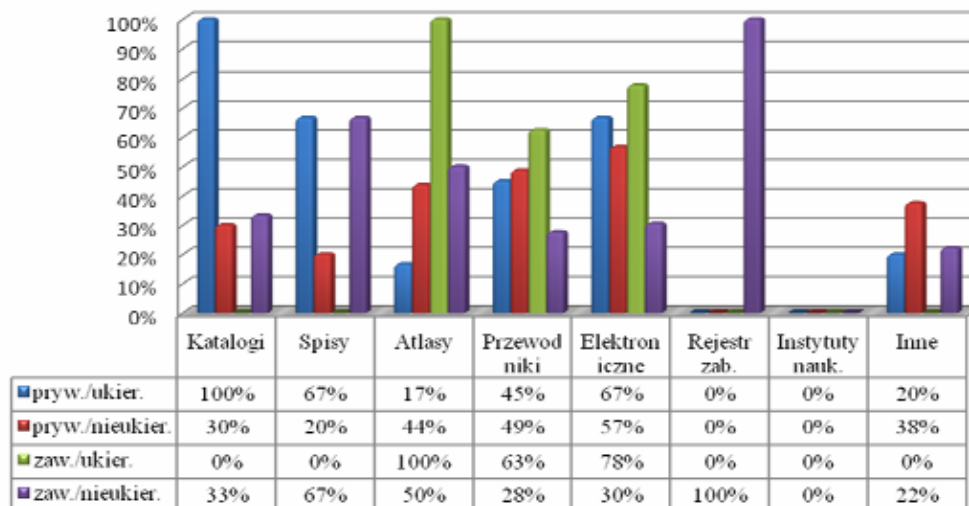
Wykres 10. Wybór źródeł ze względu na rzetelność informacji

Źródło: Opracowanie własne

Za najbardziej rzetelne źródło informacji uchodzi dla wszystkich badanych grup spis zabytków architektury i budownictwa. Na drugim miejscu są katalogi zabytków. 80% z prawie 20% badanych, które zaznaczyły używanie źródeł „innych”, niż wymienione w zakresie pracy, uważa je za najbardziej rzetelne⁹. Atlasy zabytków są rzetelne dla grupy prywatnej/ukierunkowanej. Prawie połowa autorów tras opracowujących je w celach prywatnych uznaje przewodniki za źródło rzetelnych informacji. W grupie zawodowej jest to już nie więcej niż jedna czwarta ich użytkowników. W przypadku źródeł elektronicznych jest to tylko 24% ich użytkowników z grupy prywatnej/ukierunkowanej, z pozostałych obu nieukierunkowanych grup – poniżej 7%. W grupie zawodowej ukierunkowanej nikt nie uważa źródeł elektronicznych za rzetelne. Dla ponad połowy osób używających do opracowywania tras rejestru zabytków i baz instytutów naukowych, są to źródła z rzetelnymi informacjami.

⁹ Forma ankiety nie umożliwiła dokładnego zbadania, które to źródła.

Wykres 11. prezentuje natomiast wybieralność źródeł przez respondentów ze względu na ilość wiedzy w nich zawartych.

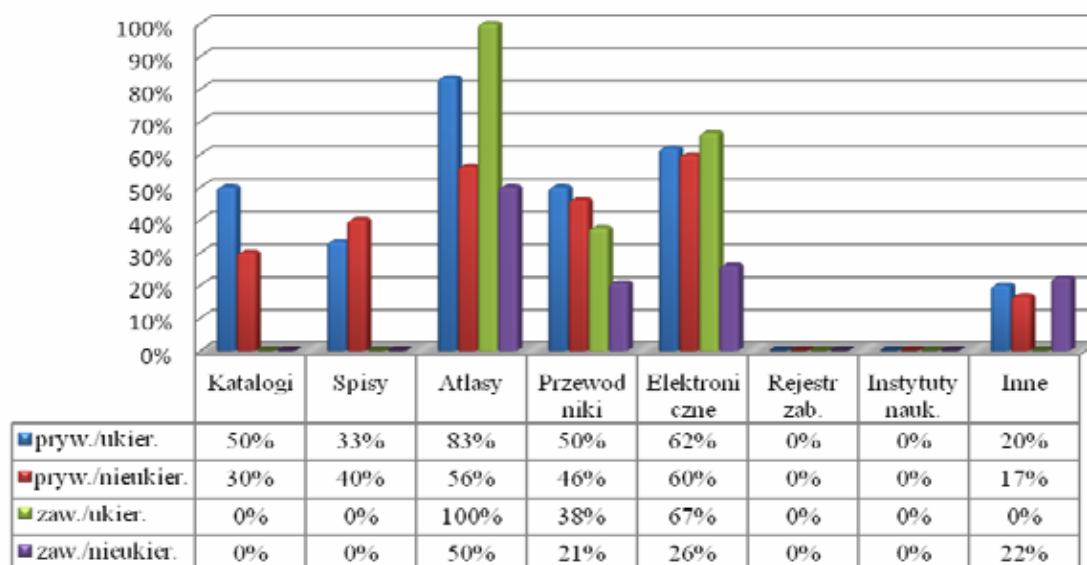

Wykres 11. Wybór źródeł ze względu na dużą ilość informacji

Źródło: Opracowanie własne

Dużą ilość informacji według respondentów z grupy zawodowej/ukierunkowanej posiadają źródła elektroniczne, przewodniki i atlasy, które określiło tak powyżej 75% badanych ich używających. Katalogi posiadają dużo informacji głównie według użytkowników z grupy prywatnej/ukierunkowanej. Podobnie spisy zabytków są oceniane jako źródło dużej ilości wiadomości przez ponad 65% ich użytkowników z grupy prywatnej/ukierunkowanej i zawodowej/nieukierunkowanej. Atlasy zabytków są doceniane pod tym względem przez 100% użytkowników grupy zawodowej/ukierunkowanej, jednak już tylko przez połowę ich nieukierunkowanych użytkowników. Jedna osoba, używająca rejestrów zabytków, z grupy zawodowej/nieukierunkowanej również uważa je za źródło dużej ilości informacji. Ich wartość pod tym kątem najniższa jest w grupie prywatnej/ukierunkowanej.

Kolejną kwestią było pytanie o wybieralność źródeł przez respondentów ze względu na ilość zdjęć i ilustracji w nich zawartych (wykres 12).

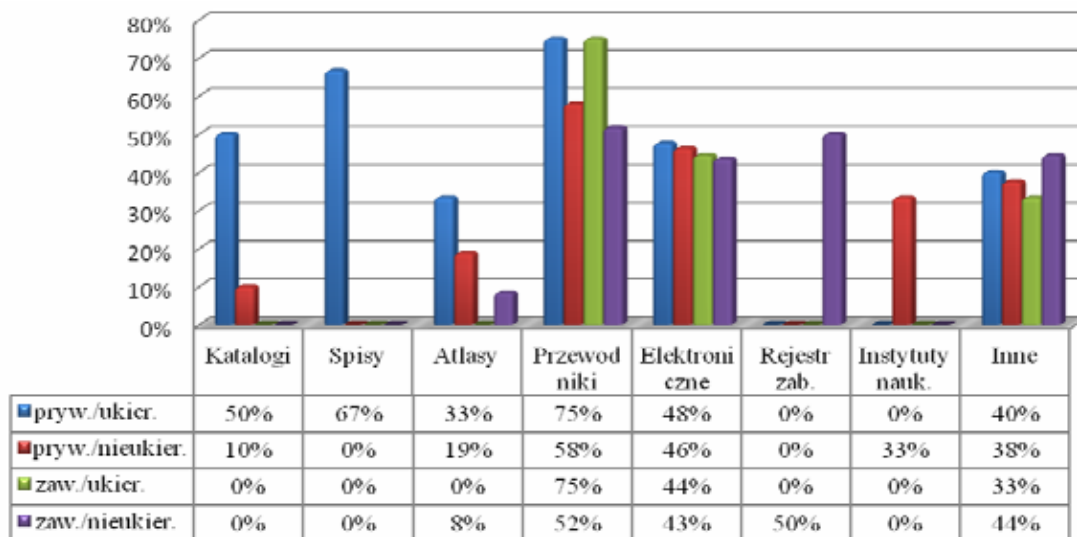
Wykres 12. Wybór źródeł ze względu na dużą ilość zdjęć i ilustracji

Źródło: Opracowanie własne

Wszyscy respondenci z grupy zawodowej/ukierunkowanej uważają atlasy za źródło z dużą ilością zdjęć i ilustracji, a z pozostałych grup powyżej 50% ich użytkowników. Źródła

elektroniczne są uznawane za takie przez ponad 60% ich użytkowników z grup prywatnej i zawodowej ukierunkowanej oraz prywatnej nieukierunkowanej. Katalogi zabytków ocenia w ten sposób tylko połowa użytkowników prywatnych/ukierunkowanych i 30% prywatnych/nieukierunkowanych. Przewodniki są opatrzone dużą ilością zdjęć według nie więcej niż 50% badanych w poszczególnych grupach. Spisy zabytków są według 40% respondentów grupy prywatnej/nieukierunkowanej źródłem dużej ilości zdjęć.

Wykres 13. prezentuje wybieralność źródeł przez respondentów ze względu na zamieszczone „ciekawostki”.

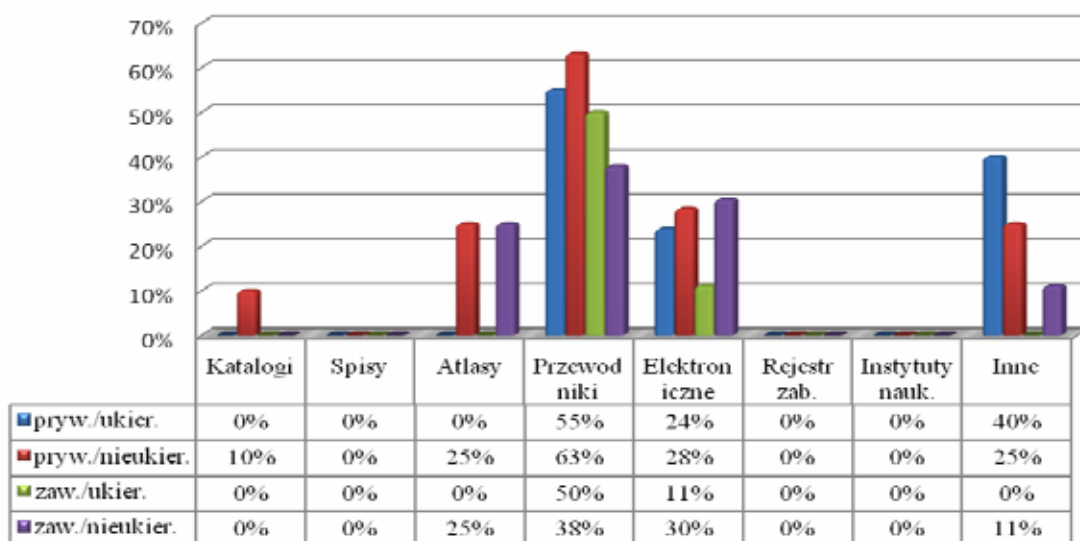

Wykres 13. Wybór źródeł ze względu na zamieszczone „ciekawostki”

Źródło: Opracowanie własne

„Ciekawostki” zawierają według wszystkich grup respondentów głównie przewodniki i źródła elektroniczne. W przewodnikach odnajduje je 75% badanych z wykształceniem ukierunkowanym i ponad połowa z wykształceniem nieukierunkowanym. W źródłach elektronicznych jest to poniżej połowy jego użytkowników w każdej grupie. W spisach zabytków ciekawostki odnajduje ponad 65% użytkowników z grupy prywatnej/ukierunkowanej, w katalogach zabytków połowa, a w atlasach zabytków 33% ich użytkowników.

Wykres 14. ilustruje wybieralność źródeł przez respondentów ze względu na zamieszczanie w nich przykładowych tras.

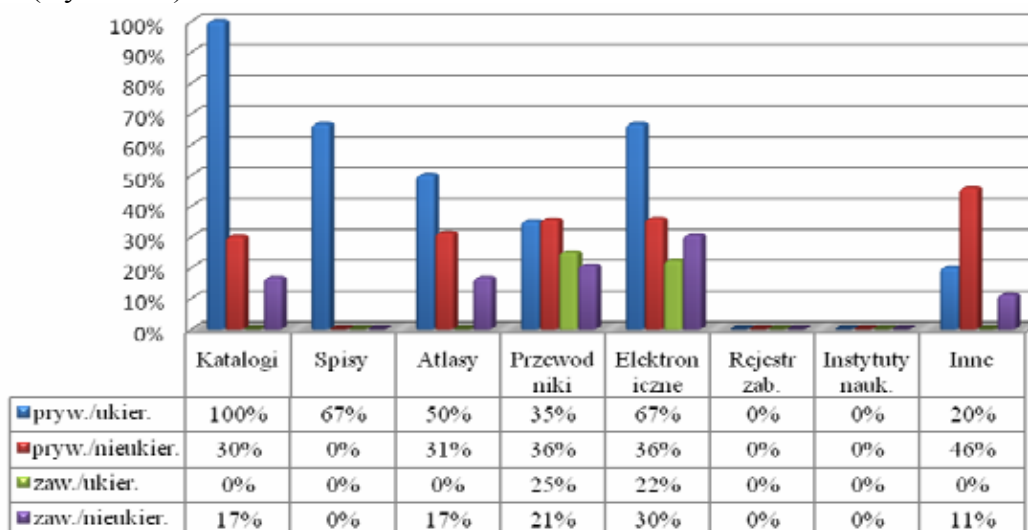

Wykres 14. Wybór źródeł ze względu na przykładowe trasy

Źródło: Opracowanie własne

Wszystkie grupy respondentów po przykładowe trasy sięgają do przewodników i źródeł elektronicznych. Jedna czwarta grupy nieukierunkowanej znajduje je w atlasach zabytków. Pozostałe źródła są użytkowane ze względu na zamieszczone przykładowe trasy przez niewielki odsetek ich użytkowników.

Respondentów zapytano również o umiejętność poruszania się po wybieranych źródłach (wykres 15).

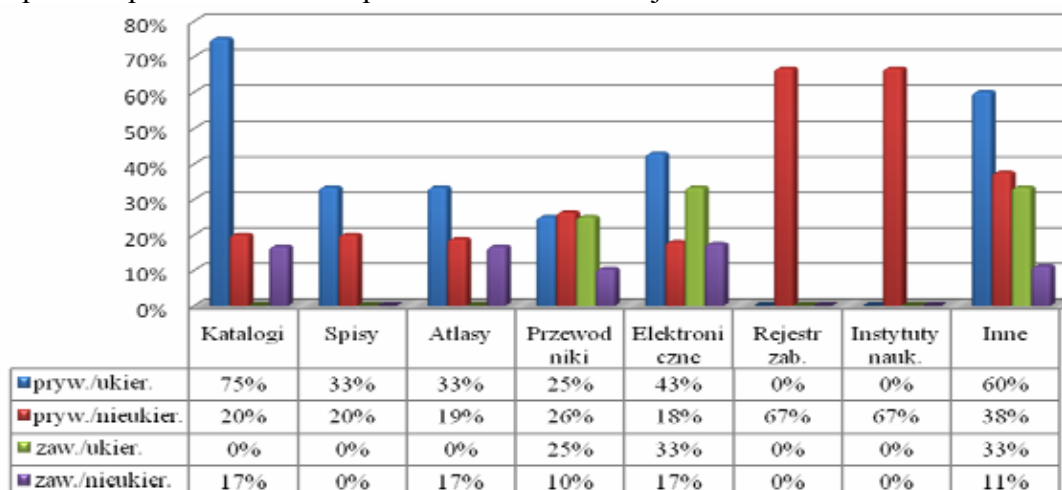

Wykres 15. Wybór źródeł ze względu na umiejętność poruszania się po nich

Źródło: Opracowanie własne

Z grupy prywatnej/ukierunkowanej, ze względu na umiejętność poruszania się po źródle, katalogi zabytków wybierają wszyscy respondenci, spisy – 67% ich użytkowników, atlasy natomiast 50% respondentów. Przedstawiciele wszystkich grup używają przewodników ze względu na umiejętność poruszania się po nich, jednak na poziomie nieprzekraczającym 36% w każdej grupie. Źródła elektroniczne najczęściej są wybierane z tego powodu przez osoby z grupy prywatnej/ukierunkowanej (67%), wszystkie pozostałe grupy nie przekraczają poziomu wybieralności 36% ich użytkowników.

Wykres 16. prezentuje wybieralność źródeł przez respondentów ze względu na wyczerpanie zapotrzebowania na poszukiwane informacje.

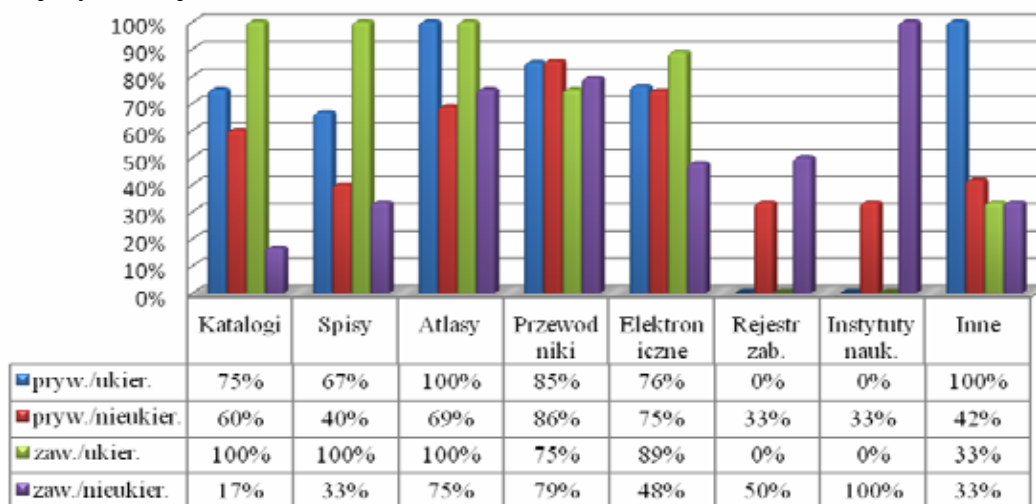
Wykres 16. Wybór źródeł ze względu na wyczerpanie zapotrzebowania na informacje

Źródło: Opracowanie własne

Wybieranie źródeł elektronicznych z tego względu nie przekracza w żadnej grupie 43%, co oznacza, że z grupy prywatnej/nieukierunkowanej maksymalnie 14 osób na 89 odnajduje w nich wszystkie potrzebne informacje. W pozostałych jest to nie więcej niż 7 osób.

Poniżej zaprezentowano najważniejsze wyniki badań, dotyczących informacji poszukiwanych w źródłach i opracowaniach historii sztuki. W pytaniu: „jakich informacji autorzy tras podróży kulturowych najczęściej poszukują w źródłach i opracowaniach historii sztuki?” autorka umieściła dziewięć kategorii. Wszystkie źródła zostały rozpatrzone pod kątem każdej z nich. Procent odpowiedzi na omówione poniżej kategorie, podobnie jak w pytaniu o powody ich wyboru, liczony był ze 100% udziałem badanych, którzy zaznaczyli we wcześniejszym pytaniu¹⁰ określone aktualnie źródło.

Wykres 17. ilustruje wybieralność źródeł przez respondentów ze względu na informacje o interesujących miejscach do zwiedzania.

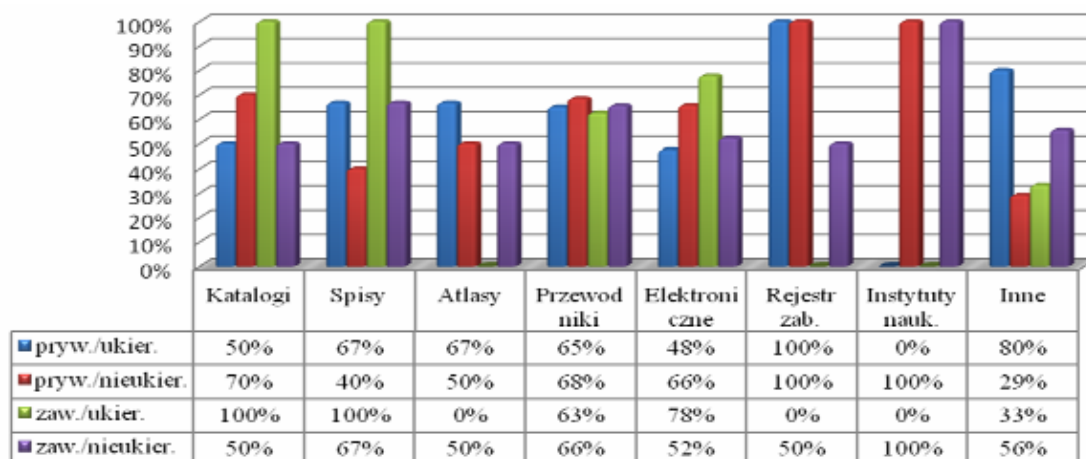
Wykres 17. Wybór źródeł ze względu na informacje o interesujących miejscach do zwiedzania

Źródło: Opracowanie własne

Wszyscy ankietowani (100%) z grupy zawodowej ukierunkowanej wybierają katalogi, spisy i atlasy zabytków jako źródła informacji o interesujących miejscach do zwiedzania (wysoki procent wybieralności tych źródeł powoduje jednak niska liczebność odbiorców). Podobnie 100% użytkowników grupy prywatnej/ukierunkowanej wybiera z tego względu atlasy zabytków. Ponad 60% grupy prywatnej/nieukierunkowanej użytkowników katalogów poszukuje w nich wymienionych powyżej danych, a grupy prywatnej/ukierunkowanej – w spisach zabytków. Atlasy są również często używane w poszukiwaniu tych informacji przez grupy z wykształceniem nieukierunkowanym. W przewodnikach, interesujących miejsc do zwiedzania, poszukuje powyżej 75% ich użytkowników z każdej grupy. Źródła elektroniczne wybiera powyżej 75% użytkowników z wszystkich grup, poza zawodową/nieukierunkowaną, w której procent ten sięga niecałej połowy.

Wykres 18. ukazuje wybieralność źródeł przez respondentów ze względu na szczegółowe informacje o miejscach i obiektach.

¹⁰ „Z jakich źródeł i opracowań historii sztuki korzysta Pan/Pani w opracowywaniu tras podróży kulturowych?”

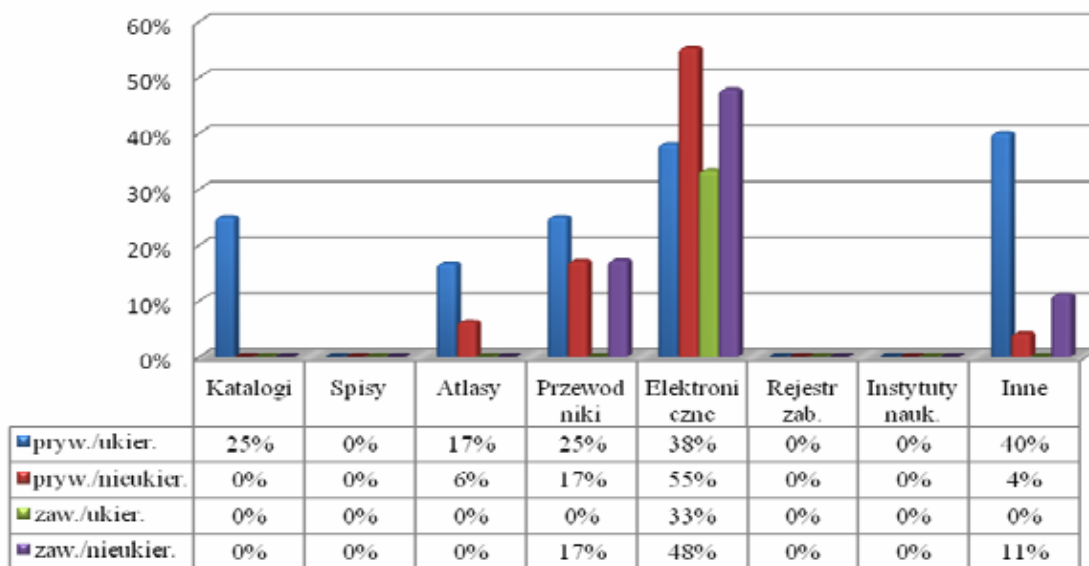

Wykres 18. Wybór źródeł ze względu na szczegółowe informacje o miejscach i obiektach

Źródło: Opracowanie własne

Szczegółowych informacji o ciekawych miejscach i obiektach, w katalogach i spisach zabytków szuka 100% ich użytkowników z grupy zawodowej/ukierunkowanej. Z grupy prywatnej/nieukierunkowanej – 70% używających ich respondentów, z pozostałych grup – po połowie badanych. Po spisy zabytków w poszukiwaniu szczegółowych informacji sięga powyżej 65% respondentów z grupy prywatnej/ukierunkowanej i zawodowej/nieukierunkowanej. Analogicznie po atlasy – powyżej 65% z grupy prywatnej/ukierunkowanej oraz połowa z grupy prywatnej i zawodowej/nieukierunkowanej.

Wykres 19. przedstawia wybieralność źródeł przez respondentów ze względu na informacje o organizowanych eventach.

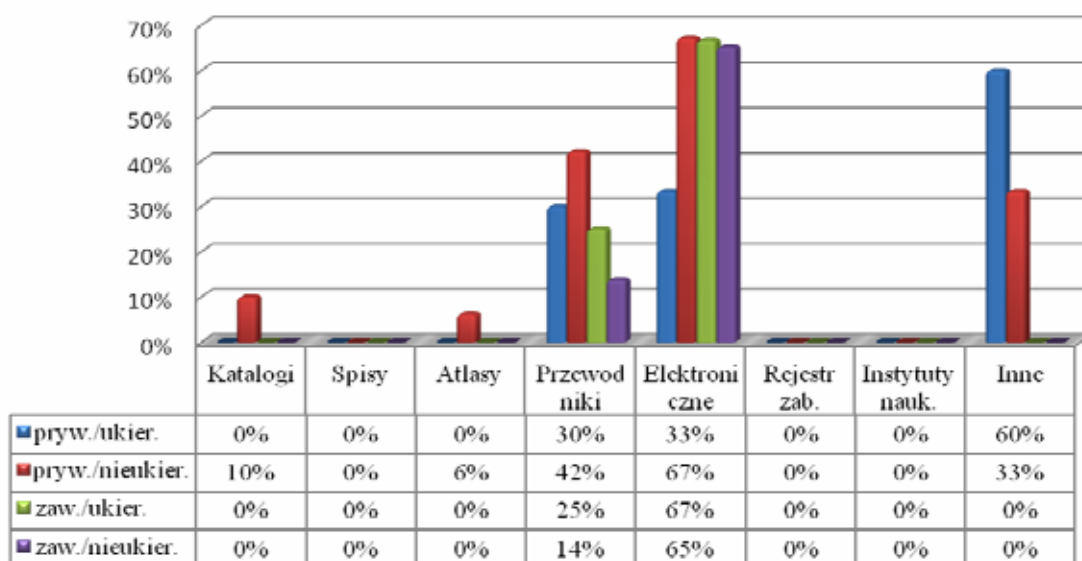

Wykres 19. Wybór źródeł ze względu na informacje o organizowanych eventach

Źródło: Opracowanie własne

Ponad połowa respondentów z grupy prywatnej/ukierunkowanej poszukuje informacji o organizowanych w różnych miejscach eventach w źródłach elektronicznych. Podobnie – prawie połowa użytkowników tego źródła – spośród grupy zawodowej/nieukierunkowanej, w pozostałych grupach – powyżej 30% ich użytkowników. W przewodnikach szuka tych informacji już tylko jedna czwarta użytkowników z grupy prywatnej/ukierunkowanej, podobnie jak w katalogach zabytków. 17% użytkowników grupy prywatnej/ukierunkowanej poszukuje tych informacji w atlasach zabytków.

Wykres 20. prezentuje wybieralność źródeł przez respondentów ze względu na informacje o bazie hotelowo-noclegowej.

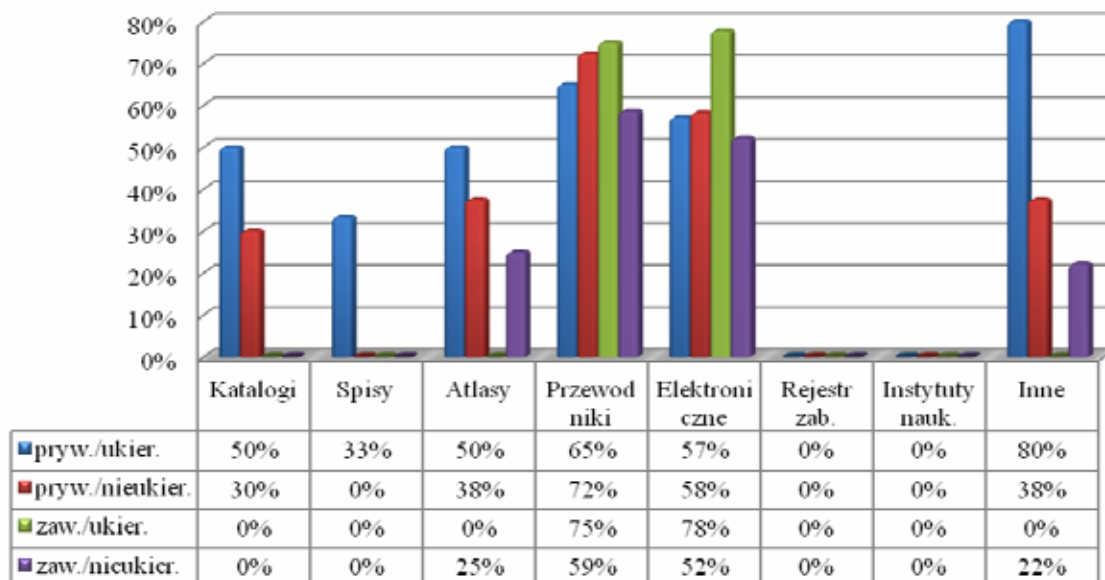

Wykres 20. Wybór źródeł ze względu na informacje o bazie hotelowo-noclegowej

Źródło: Opracowanie własne

Ponad 65% użytkowników z całej grupy zawodowej oraz prywatnej/nieukierunkowanej poszukuje powyższych informacji w źródłach elektronicznych. Z grupy prywatnej/ukierunkowanej zarówno źródeł elektronicznych, jak i przewodników używa w tym celu jedynie 30% użytkowników, ponad 60% używa w tym celu źródeł innych¹¹. W przewodnikach, informacji o bazie hotelowo-noclegowej, z zawodowej grupy obu kierunków wykształcenia oraz prywatnej/nieukierunkowanej, poszukuje poniżej 42% użytkowników.

Wykres 21. prezentuje natomiast wybieralność źródeł przez respondentów ze względu na informacje o innych ciekawych miejscach, znajdujących się w pobliżu miejsca zwiedzania.

Wykres 21. Wybór źródeł ze względu na informacje o innych ciekawych miejscach w pobliżu miejsca zwiedzania

Źródło: Opracowanie własne

¹¹ Format arkusza ankiety uniemożliwił zebranie i przetworzenie danych, jakie są to konkretnie źródła.

Użytkownicy wszystkich grup poszukują powyższych informacji w źródłach elektronicznych. W grupie zawodowej/ukierunkowanej powyżej 75%, w pozostałych grupach ponad połowa respondentów. W przewodnikach, innych ciekawych miejsc poszukuje ponad 70% użytkowników z grup zawodowej/ukierunkowanej i prywatnej/nieukierunkowanej, w pozostałych – poniżej 65%. Informacje te odnajduje w katalogach i atlasach zabytków połowa użytkowników z grupy prywatnej/ukierunkowanej, oraz poniżej 40% użytkowników grupy prywatnej/nieukierunkowanej.

c) Podsumowanie wyników badań

Skutkiem stosowania preferowanych przez respondentów źródeł i opracowań historii sztuki jest niewielka ilość tras oryginalnych i ciekawych (np. ze zwiedzaniem wyjątkowych obiektów czy z dodatkowymi atrakcjami w postaci spotkań z ciekawymi ludźmi). Wielu autorów tras opiera się głównie na doskonale znanych, często odwiedzanych obiektach, ilustrujących najistotniejsze przemiany w sztuce, pomijając mniej znane, jednak wciąż wyjątkowej klasy obiekty. Wielu autorów wycieczek poszukuje już gotowych tras, nie starając się opracowywać swoich własnych, oryginalnych propozycji. Nasuwa się wniosek, że naukowe źródła i opracowania historii sztuki są szeroko opracowywane, a użytkowane jedynie w niewielkim stopniu przez docelowych, z założenia, odbiorców. Mimo zamieszczonej w nich rzetelnej i szeroko zakrojonej wiedzy, przez wydawanie w formie analogowej i dostępność głównie w bibliotekach i czytelnich, nie trafiają one do współczesnego odbiorcy, który jak się okazuje, jest nastawiony na szybkie i łatwe w odbiorze opracowania. Takimi są pozycje popularno-naukowe oraz cyfrowe zapisy danych na stronach internetowych. Z badań wynika, że w celu programowania tras podróży kulturowych ich autorzy wykorzystują wszystkie przedstawione w zakresie pracy źródła i opracowania historii sztuki, jednakże w szeroko rozbieżnym ujęciu statystycznym. Niezależnie od grupy, w której się znajdują, autorzy częściej sięgają po źródła i opracowania popularno-naukowe, aniżeli stricte naukowe.

Poniżej zaprezentowano podsumowanie wyników badań dla każdej kategorii źródeł.

Katalogów zabytków używa niewielka ilość wszystkich respondentów. Korzystają z nich głównie autorzy tras podróży kulturowych należących do grupy prywatnej/ukierunkowanej i nieukierunkowanej oraz zawodowej/nieukierunkowanej. Wybierane są one najczęściej z powodu dużej ilości rzetelnych informacji, umiejętności poruszania się po nich oraz uznania ich za źródło bogate w potrzebne autorom informacje. Najczęściej poszukiwanymi danymi były interesujące miejsca oraz szczegółowe informacje o nich.

Spisy zabytków użytkowane są przez mniej niż 12% wszystkich ankietowanych z poszczególnych grup. Głównym powodem ich wyboru jest rzetelność informacji. Najczęściej poszukiwanymi informacjami były interesujące obiekty i szczegółowe informacje o nich.

Atlasy zabytków cieszą się większym powodzeniem jedynie o kilka procent użytkowników. Używane są ze względu na dużą ilość informacji i zdjęć. Najczęściej poszukiwanymi w nich informacjami są interesujące miejsca do zwiedzania i szczegółowe informacje o nich.

Z rejestrów zabytków i baz danych instytutów naukowych korzystają jedynie pojedyncze osoby. Źródła te wybierane są ze względu na dużą ilość rzetelnych informacji, „ciekawostek” oraz ilość potrzebnych autorom informacji. Poszukiwanymi w nich informacjami są, podobnie jak w atlasach zabytków, interesujące miejsca do zwiedzania i szczegółowe informacje o nich.

Najczęściej wykorzystywane przez wszystkie grupy respondentów są przewodniki i źródła elektroniczne. Uważane są za łatwo i szybko-dostępne, posiadające dużo informacji, zdjęć, ciekawostek, przykładowych tras. Wiele osób wie jak się po nich poruszać. Zawierają informacje o interesujących miejscach do zwiedzania i innych ciekawych miejscach w

okolicy; szczegółowe informacje o odwiedzanych miejscach i obiektach, o infrastrukturze turystycznej i elementach potrzebnych do stworzenia dobrej organizacyjnie podróży. Z badania wynika, że są to szeroko przydatne źródła. Byłyby naprawdę bardzo istotne dla autorów podróży, gdyby nie ocena ich rzetelności, która według nich samych, jest na wyjątkowo niskim poziomie. Krzyżowe rozpatrzenie tych pytań ujawnia, że w grupie prywatnej/ukierunkowanej zastosowanie przewodników, przy programowaniu tras turystyki kulturowej, zgłoszono na poziomie blisko 80% całości, z czego tylko 45% użytkowników określiło je jako rzetelne. W grupie prywatnej/nieukierunkowanej analogicznie zgłoszono użycie przewodników na poziomie 87%, z czego jako rzetelne określiło je 43% całości. W grupie zawodowej/nieukierunkowanej użycie jest na poziomie 93%, a ocena rzetelności – na poziomie 24%; w grupie zawodowej/ukierunkowanej użycie – 80%, z czego jako rzetelne źródło uważa je zaledwie 25% osób używających. W grupie prywatnej/ukierunkowanej użycie źródeł elektronicznych zgłoszono na poziomie 80%, z czego jako rzetelne źródło informacji określiło je 23% użytkowników. W grupie prywatnej/nieukierunkowanej – użycie zgłoszono na poziomie 77%, z czego rzetelność zadeklarowało jedynie 7% użytkowników; w grupie zawodowej/nieukierunkowanej użycie – 74%, a rzetelność potwierdziło 4%. Co ciekawe, w grupie zawodowej/ukierunkowanej użycie tych źródeł w poszukiwaniu różnych danych zgłosiło aż 90% i żadna z tych osób nie określiła go jako posiadające rzetelne informacje. Warto zatem zadać pytanie, dlaczego autorzy korzystają z tych źródeł, skoro informacje z nich pochodzące sami uznają za nierzetelne? Czy świadomie godzą się na wiedzę nierzetelną, a później świadomie przekazują ją swoim klientom – turystom kulturowym, ponieważ dotarcie do źródeł rzetelnych wymaga więcej wysiłku? Czy jest to spowodowane krótkim czasem przygotowania trasy, kompromis pomiędzy wiedzą nierzetelną pochodzącą ze wskazanych źródeł konfrontowaną z własną wiedzą, o której autorzy żywią przekonanie pewnej i rzetelnej?

Na podstawie odpowiedzi udzielanych w ankiecie udało się także stworzyć charakterystyki poszczególnych grup autorów tras podróży kulturowych.

Grupa prywatna/ukierunkowana opracowuje trasy na własny użytek i posiada wykształcenie ukierunkowane na znajomość źródeł i opracowań historii sztuki. Najczęściej korzysta przy tworzeniu planów podróży z przewodników i źródeł elektronicznych. Niewielki odsetek używa również pozostałych źródeł – katalogów, spisów i atlasów zabytków. W kilku przypadkach niezrozumiałe było, dla autorki pracy, poszukiwanie przez respondentów informacji na temat infrastruktury turystycznej, zdjęć i ciekawostek w spisach zabytków. Zawartość podobnych informacji w wymienianych źródłach stoi w sprzeczności z rozpoznaniem i informacjami umieszczonymi przez autorkę w Aneksie. Mogło to jednak wynikać z niedostatecznego określenia w badaniu, w jakim znaczeniu źródeł zostały użyte określenia spisów, katalogów i atlasów zabytków.

Grupa prywatna/nieukierunkowana to osoby opracowujące trasy na użytek własny i nieposiadające wykształcenia ukierunkowanego na znajomość źródeł i opracowań historii sztuki. Ta grupa również najczęściej korzysta z przewodników i źródeł elektronicznych, z niewielkim odsetkiem autorów posługujących się opracowaniami naukowymi. Jest to jedna z dwóch grup, w której osoby poszukują przykładowych tras, informacji o dojazdach w atlasach zabytków, czyli źródłach przystosowanych głównie do tej funkcji.

Grupa zawodowa/ukierunkowana to niewielka grupa osób opracowujących trasy podróży kulturowych do wykorzystania przez osoby trzecie, z wykształceniem ukierunkowanym na znajomość źródeł i opracowań historii sztuki. Zdziwiającym faktem jest wybieralność źródeł jedynie pomiędzy przewodnikami i źródłami elektronicznymi, w których połowa z ich autorów poszukuje gotowych tras podróży, a których nikt z tej grupy nie uważa za źródło rzetelnej wiedzy. Nieco ponad 1% ankietowanych zaznaczyło, że informacje pochodzące z tych źródeł zaspokajają ich zapotrzebowanie na wiedzę. W tej grupie tylko jeden respondent korzysta ze wszystkich źródeł i opracowań historii sztuki.

Grupa zawodowa/nieukierunkowana to osoby opracowujące trasy podróży kulturowych zawodowo, do wykorzystania przez osoby trzecie, z wykształceniem nie ukierunkowanym na znajomość źródeł i opracowań historii sztuki. Ta grupa również najczęściej korzysta z przewodników i źródeł elektronicznych do planowania podróży. Niewielki odsetek posługuje się źródłami naukowymi. Jest to grupa najbardziej spójna w swoich odpowiedziach na pytania ankietowe.

Wnioski

Wnioski z analizy używanych przez autorów podróży kulturowych źródeł i opracowań historii sztuki są niepokojące. Najczęściej wykorzystywane źródła określane są przez nich samych jako najmniej rzetelne. Wielu autorom wystarcza łatwy i szybki dostęp do opracowań. Nie zwracają oni uwagi na ilość oraz rzetelność informacji, na podstawie których tworzą później trasy podróży kulturowych. Nasuwa się wniosek, że także w świecie tak ambitnej sfery turystyki, jaką niewątpliwie jest turystyka kulturowa, zbyt często zaczyna liczyć się szybkość i ilość, a nie jakość informacji. Idąc dalej, można obawiać się, że w dziedzinie turystyki kulturowej również zaczął liczyć się szybki zysk, ważniejszy niż edukacyjny, profesjonalny i przede wszystkim społecznie odpowiedzialny jej aspekt. Nasuwa się wniosek, że naukowe źródła i opracowania historii sztuki są szeroko opracowywane, a użytkowane jedynie w niewielkim stopniu przez docelowych, z założenia, odbiorców. Mimo zamieszczonej w nich rzetelnej i szeroko zakrojonej wiedzy, przez wydawanie w formie analogowej i dostępność głównie w bibliotekach i czytelnich, nie trafiają one do współczesnego odbiorcy, który jak się okazuje, jest nastawiony na szybkie i łatwe w odbiorze opracowania, jakimi są pozycje popularno-naukowe oraz cyfrowe zapisy danych na stronach internetowych. Z badań wynika, że w celu programowania tras podróży kulturowych ich autorzy wykorzystują wszystkie przedstawione w pracy źródła i opracowania historii sztuki, jednakże w szeroko rozbieżnym ujęciu statystycznym. Niezależnie od grupy, w której się znajdują, autorzy częściej sięgają po źródła i opracowania popularno-naukowe, aniżeli stricte naukowe.

Jak zatem powinno wyglądać i być skonstruowane źródło, które z łatwością trafiałoby do autorów tras podróży kulturowych, a przy okazji byłoby godne zaufania? Źródło takie powinno ułatwiać sprawne zaplanowanie ciekawej, oryginalnej trasy oraz zawierać informacje o obiektach i atrakcjach, być oparte na rzetelnej, sprawdzonej wiedzy naukowej. Po analizie wyników badania ankietowego jasno wynika, że źródło takie powinno być przede wszystkim szybko i łatwo-dostępne, zawierać dużo danych na temat infrastruktury turystycznej, posiadać bazę danych obiektów ciekawych, zarówno typowych jak i oryginalnych. Powinno bazować na informacjach z opracowań naukowych, jednak w wersji przystępnej dla wszystkich grup odbiorców. Powinno być ono zatem zręczną kompilacją wszystkich opracowań zaprezentowanych w niniejszym artykule. Najlepszym na to pomysłem, który autorka artykułu zaczęła już wprowadzać w życie, wydaje się być stworzenie internetowej bazy danych z zakresu historii sztuki skierowanej do organizatorów turystyki kulturowej. W formie elektronicznej – źródło takie będzie szybko i łatwo-dostępne, a jeżeli prowadzone przez specjalistów – spełniać będzie również kryterium rzetelności – cechy niezbędnej przy programowaniu tras turystyki kulturowej.

Bibliografia:

- Buczowska K., 2008, *Turystyka kulturowa. Przewodnik metodyczny*, Wyd. AWF Poznań, Poznań
- Czarniewicz-Umer T., Omilanowska M., Majewski J. S., (red.), 2000, *Polska*, Wyd. Wiedza i Życie, Warszawa
- Dedo E., Hetnał A., Kułakowska-Lis J., 2003, *Polska przewodnik turystyczny*, Pascal, Warszawa
- Faryna-Paszkiwicz H., Omilanowska M., Pasieczny R., 2001, *Atlas zabytków architektury w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
- Folga-Januszewska D., 2011, *1000 muzeów w Polsce, przewodnik*, Wyd. BOSZ, Olszanica

- Kaliński T., (red.), 2007, *Atlas Zabytków Polski*, Carta Blanca, Warszawa
- Kaliński T., Kucharczyk K., (red.), 2011, *Polska. Nawigator turystyczny*, Carta Blanca, Warszawa
- Kicki M., Kucharczyk K., (red.), 2008, *Polska podróże z historią, przewodnik turystyczny*, Carta Blanca, Warszawa,
- Kowalczyk J., (red.), 2009, *Kazimierza Stroczyńskiego opisy i widoki zabytków w Królestwie Polskim (1844-1855), t. I, Ogólne sprawozdanie delegacji*, Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków, Warszawa
- Kowalczyk J., (red.), 2009a, *Kazimierza Stroczyńskiego opisy i widoki zabytków w Królestwie Polskim (1844-1855), t. 2, Gubernia Radomska*, Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków, Warszawa
- Książek R. (red.), 2011, *Polska - 52 trasy na weekend*, Wyd. Pascal, Bielsko-Biała
- Kucińska A., Sołtysiak M., (oprac.), 2005, *Wykaz muzeów w Polsce*, Wyd. KOBiDZ, Warszawa
- Lorentz S., 1982, *Przewodnik po muzeach i zbiorach w Polsce*, Wyd. Interpress, Warszawa
- Łoziński J. Z., 1985, *Pomniki sztuki w Polsce, t. 1 – Małopolska*, Wyd. Arkady, Warszawa
- Łoziński J. Z., 1992, *Pomniki sztuki w Polsce, t. 2 cz. 1 – Pomorze*, Wyd. Arkady, Warszawa
- Łoziński J. Z., 1999, *Pomniki sztuki w Polsce, t. 3 – Mazowsze i Podlasie*, „ArxRegia”, Warszawa
- Łoziński J. Z., Miłobędzki A., 1967, *Atlas zabytków architektury w Polsce*, Wyd. „Polonia”, Warszawa
- Malinowski K., (red.), 1964, *Spis zabytków architektury i budownictwa*, seria A, t. 1, Ministerstwo Kultury i Sztuki. Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków, Ośrodek Dokumentacji Zabytków, Warszawa
- Mikos von Rohrscheidt A., 2010, *Turystyka kulturowa fenomen, potencjał, perspektywy* [podręcznik akademicki], Poznań
- Miłobędzki A., 1980, *Architektura polska XVII wieku, Dzieje sztuki polskiej*, Wyd. PWN, Warszawa
- Mroczo T., Arsyński M., Włodarek A., (red.), 1995, *Architektura gotycka w Polsce, Katalog zabytków, t. 1-3, Dzieje sztuki polskiej*, Wyd. Instytut Sztuki PAN, Warszawa
- Pasieczny R., 2009, *Polskie muzea, skanseny i kolekcje*, Multico Oficyna Wydawnicza, Warszawa
- Pilichowie M., P., 2007, *Polska. Ilustrowany przewodnik*, Wyd. Sport i Turystyka – MUZA S.A., Warszawa
- Rąkowski G., 1999, *Polska Egzotyczna cz. I*, Oficyna Wyd. Rewasz, Pruszków
- Rąkowski G., 2006, *Polska Egzotyczna cz. II*, Oficyna Wyd. Rewasz, Pruszków
- Sojecki S., (kier.), 1969, *Mała Encyklopedia Powszechna PWN*, PWN, Warszawa
- Sołtysiak M., Wierzbicka K., 1997, *Muzea w Polsce Informator*, Wyd. DiG, Warszawa
- Szablowski J., (red.), 1953, *Katalog zabytków sztuki w Polsce, województwo krakowskie*, t. 1, Państwowy Instytut Sztuki, Warszawa
- Szewczyk R., 2005, *Polska. Fascynujący świat podziemi*, Wyd. Sport i Turystyka – MUZA S.A., Warszawa
- Szewcykowie I., R., 2011, *Szlaki turystyczne*, Carta Blanca, Warszawa
- Śnieżyńska-Stolotowa E., Stolota F., (red.), 1977, *Katalog zabytków sztuki, województwo krośnieńskie, Krosno, Dukla i okolice, Seria Nowa, t. 1, z. 1*, Instytut Sztuki PAN, Warszawa
- Świechowski Z., 1963, *Budownictwo romańskie w Polsce. Katalog zabytków*, Wyd. PAN, Wrocław-Warszawa-Kraków
- Walicki M. (red.), 1971, *Sztuka polska przedromańska i romańska do schyłku XIII w., Dzieje sztuki polskiej, t. 1*, Wyd. PWN, Warszawa
- Witak A. (red.), 2010, *1000 miejsc w Polsce, które warto w życiu zobaczyć*, Wyd. Sport i Turystyka – MUZA S.A., Warszawa
- Zalewski P. (red.), 2010, *ATLAS plus PRZEWODNIK*, Carta Blanca, Warszawa
- Zalewski P., (red.), 2011, *Polska 101 wycieczek*, Carta Blanca, Warszawa

Źródła internetowe:

<http://polskaniezwykla.pl/> - 2.11.2011

<http://turystyka.wp.pl/> - 2.11.2011

<http://www.ankietka.pl/ankieta/70614/rola-zrodel-i-opracowan-z-historii-sztuki-w-programowaniu-turystyki-kulturowej-w-polsce.html> - 05.10.2011

<http://www.KulTour.pl> – Biuro Podróży KulTour - 30.09.2011

<http://www.museo.pl/> - 2.11.2011

<http://www.mwkz.pl/rejestr-i-ewidencja-zabytkow/447> – Mazowiecki Wojewódzki
Konserwator Zabytków - 2.11.2011

<http://www.polskieszlaki.pl/> - 2.11.2011

http://www.portalwiedzy.pan.pl/images/stories/pliki/publikacje/nauka/2005/04/N_405_05_Sojka.pdf - Portal Wiedzy PAN - 23.08.2011

<http://www.turystykakulturowa.org/?id=num&nr=24&txt=10> – Turystyka Kulturowa -
30.09.2011

<http://www.zabytki.pl/> - 2.11.2011

The role of sources and studies on the history of art in the cultural tourism programming in Poland

Key words: sources and studies on the history of art, cultural tourism, cultural tourism programming

Abstract: Cultural tourism is the kind of tourism which requires from its participants general knowledge of the world, which the tourist hope to develop during the trip. People responsible for organizing cultural tourism should use only reliable sources for its programming. The article regards this particular matter and consists of two parts: theoretical and practical. The theoretical part thoroughly analyzes Polish sources and studies on the history of art with a view to its value for those programming cultural tourism. The author examines and characterizes the following: the catalogues of monuments in Poland, lists of architectural and building monuments, atlases of monuments, sources of museum information, guidebooks, and electronic database. In the research part, the author establishes which of the sources are most often used by cultural tourism organizers. The study also allows to determine who the people programming this kind of tourism are.

ANEKS 1

1. Katalogi zabytków sztuki w Polsce

Katalogi zabytków sztuki w Polsce to opracowania naukowe, szczegółowo ukazujące proces kształtowania się sztuki polskiej. Podstawą ukazywania przemian w sztuce jest szeroko zakrojona inwentaryzacja zabytków, zapoczątkowana w 1953 roku i trwająca do dziś. Jako pozycje naukowe, z założenia nie zawierają one informacji o infrastrukturze turystycznej, dniach i godzinach otwarcia obiektów.

1.	<i>Katalog zabytków sztuki w Polsce</i> wydany przez Dział Inwentaryzacji Zabytków Państwowego Instytutu Sztuki (Szablowski J. i inni, 1953)
Spis obiektów/muzeów	Katalog zachowuje układ topograficzny odpowiadający administracyjnemu podziałowi Rzeczypospolitej na województwa i powiaty. Katalog uwzględnia: zabytki nieruchome będące w posiadaniu publicznym i prywatnym oraz zabytki ruchome stanowiące własność instytucji, pochodzące z czasu od X do I poł. XIX wieku; późniejsze dzieła sztuki (od II poł. XIX wieku do momentu wydania) – tylko w przypadkach o szczególnej wartości (wymieniono datę powstania i nazwisko twórcy); ruchome dzieła sztuki – o ile historycznie łączą się z powstaniem zabytku architektury, w wypadku luźnego związku określano sumarycznie charakter i jakość urządzenia wnętrza; zbiory muzealne (scharakteryzowano je ogólnie); zabytkowe chałupy wiejskie i budynki gospodarskie w przykładach najcenniejszych; spośród domów mieszczańskich – tylko zabytki cenniejsze, charakteryzując całe ich zespoły (rynk, ulice). Wiele z przedstawianych obiektów jest wyjątkowo oryginalnych, nieznanymi szerszej publiczności, jednakże często pomijanych przez autorów tras turystycznych w Polsce; najważniejsze i najciekawsze obiekty zaznaczone są trzema gwiazdkami w tekście.
Informacje opisowe	Opisy uwzględniają rodzaje przedmiotów z najistotniejszymi danymi historycznymi i stylistycznymi oraz, w przypadku architektury i ważniejszych zabytków ruchomych, ich krótką charakterystykę – wymieniającą najistotniejsze elementy architektoniczne i dekoracyjne. Informacje przedstawione są językiem fachowym, często pod postacią skrótów. Dla osoby nieznającej jednak nomenklatury historyka sztuki – może być to język trudny w zrozumieniu.
Fotografie/ilustracje	W katalogu zamieszczono czarno-białe fotografie większości obiektów, niekiedy też ich plany architektoniczne.
OCENA	Analizowane źródło historii sztuki może mieć szerokie zastosowanie przy tworzeniu merytorycznej części trasy podróży kulturowej. Można w nim znaleźć wiele rzetelnych, zróżnicowanych informacji. Wymaga korzystania z dodatkowych opracowań przy programowaniu praktycznej części trasy.
2.	<i>Budownictwo romańskie w Polsce. Katalog zabytków</i> (Świechowski Z., 1963)
Spis obiektów/muzeów	Zawiera podstawowe informacje o poszczególnych budowlach wczesnośredniowiecznych, z założenia jest to katalog niebędący pełną dokumentacją zagadnień; zawiera informacje o najistotniejszych obiektach.
Informacje opisowe	Posiada charakterystyki najważniejszych cech obiektów. Informacje podzielone są bardzo czytelnie na punkty zawierające: ważniejsze daty, charakterystykę ogólną, materiał, opis na tle historii budowlanej oraz – co niespotykane w innych katalogach – literaturę przypisaną do każdego obiektu.
Fotografie/ilustracje	Czarno-białe ilustracje, niektóre obiekty architektoniczne opatrzone są planami.
OCENA	Źródło przydatne i spełniające kryterium rzetelności. Ważne przy organizacji tras turystyki kulturowej, których programy poruszają kwestie związane z architekturą romańską.

3.	<i>Dzieje sztuki polskiej</i> (seria katalogów) zawierająca opracowanie sztuki przedromańskiej i romańskiej, architektury gotyckiej i XVII w. w Polsce. Seria ta miała być szeroką syntezą i monografią poszczególnych epok sztuki w Polsce, opracowywaną przez wielu autorów, w układzie analitycznych artykułów o rozwoju, powiązaniach i najnowszych odkryciach w sztuce, ilustrowanych katalogiem zabytków. W tych założeniach udało się zrealizować jedynie tom <i>Sztuka polska przedromańska i romańska do schyłku XIII w.</i> Następne dwa – chronologicznie datą wydania – <i>Architektura XVII w. w Polsce</i> oraz <i>Architektura gotycka w Polsce</i> , jak wskazują tytuły, są już opracowaniem jednej z dziedzin sztuk. Pozostałe sztuki XVII w. miały być opracowane w kolejnych tomach – nie doczekały się jednak publikacji. W przypadku sztuki gotyckiej z założenia wydano już jedynie tom o architekturze.
Spis obiektów/muzeów	W katalogu o sztuce romańskiej i przedromańskiej w Polsce znajduje się spis wszystkich zabytków sztuki tej epoki w Polsce, uwzględniający rzeźbę, malarstwo i rzemiosło artystyczne. W tomach o architekturze gotyckiej znajduje się opis 500 obiektów znajdujących się geograficznie na obecnych terenach polskich, w gotyku na np. terenach Nowej Marchii i innych. W tomie z opisem architektury XVII w. znajduje się szeroki wybór obiektów z lat 1590-1700, z ówczesnych geograficznych terenów Rzeczypospolitej; w opisie sztuki przedromańskiej i romańskiej znajduje się wiele oryginalnych, często nieznanymi obiektów, w opisach kolejnych epok – szeroki wybór najistotniejszych dla rozwoju sztuki dzieł architektonicznych, często opisujących obiekty nieznanne.
Informacje opisowe	Wszystkie tomy zawierają opisy kształtowania się i rozwoju poszczególnych dziedzin sztuki, przedstawione w formie syntetycznych artykułów, na których marginesach podane zostały numery zabytków z części katalogowej. W tomie o sztuce przedromańskiej i romańskiej i XVII w. część katalogowa jest głównie spisem, w tomach o architekturze gotyckiej jest to dodatkowe, przedstawione skrótami ukazanie informacji o zabytkach.
Fotografie/ilustracje	Wszystkie tomy zawierają bogaty zbiór wyraźnych, czarno-białych ilustracji (w sztuce gotyckiej i XVII w. są to oddzielne tomy z materiałem ilustracyjnym) oraz dodatkowe plany i rzuty architektoniczne.
OCENA	Źródło zawiera bardzo dużo informacji, podobnie jak w przypadku poprzednich źródeł są one bardzo rzetelne, opracowane przez specjalistów. Posiada wysoką przydatność dla autorów tras podróży kulturowych.

4.	<i>Pomniki sztuki w Polsce</i> (Łoziński J. Z., 1963)
Spis obiektów/muzeów	Zawiera przykłady najwybitniejszych zabytków sztuki, istniejących w różnych regionach Polski, powstających od X do pocz. XX w. Przegląd nie obejmuje zbiorów muzealnych, a pod uwagę bierze głównie zabytki architektury oraz ich oryginalne wyposażenie, o ile się zachowało; przedstawia zabytki najistotniejsze dla sztuki, a nie najbardziej oryginalne; główną podstawę opracowania opisów stanowił <i>Katalog zabytków sztuki w Polsce</i> (1953), którego dane korygowane były na stan wiedzy z 1985 roku.
Informacje opisowe	Na początku katalogu, w formie artykułu, zamieszczono krótki rys historyczny rozwoju architektury w Polsce, część katalogowa opiera się na zwięzłych notach obejmujących najbardziej istotne dane historyczne oraz krótkie charakterystyki każdego obiektu z punktu widzenia historii sztuki; napisane zostały językiem fachowym, jednak powinien on być zrozumiały dla wszystkich autorów tras podróży kulturowych.
Fotografie/ilustracje	Zbiór dużych, wyraźnych, czarno-białych ilustracji ukazujących każdy opisany obiekt.

OCENA	Źródło bardzo przydatne i wiarygodne. Szeroki przekrój czasowy. Specjalistyczny język, ale ujęty w zrozumiały sposób. Pomocne mogą być zwłaszcza informacje przedstawione w postaci zwięzłych not.
-------	--

2. Spisy zabytków architektury i budownictwa

Spisy zabytków architektury i budownictwa to opracowania naukowe, z założenia nieprzedstawiające informacji o cechach charakterystycznych zabytków, lecz podające fakt i miejsce ich istnienia. Jako pozycje naukowe, z założenia nie zawierają informacji o infrastrukturze turystycznej, dniach i godzinach otwarcia obiektów.

1.	<i>Spis zabytków architektury i budownictwa</i> Ministerstwa Kultury i Sztuki Ośrodka Dokumentacji Zabytków (Malinowski K., 1964)
Spis obiektów/muzeów	Zestawienie zabytków polskiej architektury, budownictwa i ich zespołów, poza tzw. „małą architekturą” oraz budownictwem wiejskim, przemysłowym, ogrodami i parkami, gdyż nie zostały objęte ewidencją z 1959/1960 r., która była podstawą tego opracowania. Wszystkie zabytki zostały podzielone na cztery grupy, różnicujące je pod względem jakościowym i skali zachowania w stanie oryginalnym. Zabytki ułożone są według podziału administracyjnego państwa z 1961 r. według województw.
Informacje opisowe	We wstępie znajduje się szczegółowo opisana historia inwentaryzacji polskich zabytków architektury od XVIII w. Częścią zasadniczą opracowania jest „suchy” spis zabytków, składający się z nazwy i adresu oraz informacji, jakie elementy wchodziły w skład zespołów zabytkowych.
Fotografie/ilustracje	brak
OCENA	Zestawienie przydatne w opracowywaniu trasy podróży kulturowej (zwłaszcza układ zabytków województwami). Czasem informacje podane są w sposób zbyt „suchy”.

2.	Opracowanie inwentaryzacji zabytków w Królestwie Polskim sporządzonej przez K. Stroczyńskiego, wydanej w dwóch tomach pod tytułem <i>Kazimierza Stroczyńskiego opisy i widoki zabytków w Królestwie Polskim (1844-1855)</i> (Kowalczyk J., 2009) Analiza obecnych badaczy dotyczyła chronologicznego i przedmiotowego zakresu inwentaryzacji ówczesnej, metody opisu, stosunku do źródeł i legend, datowania, pojęć stylistycznych, terminologii, określenia znaczenia dla polskiej historii sztuki oraz wysuwanych postulatów w sprawie ochrony i restauracji zabytków. Dodatkowo zawiera komentarze redaktora o samym K. Stroczyńskim oraz historii inwentaryzacji.
Spis obiektów/muzeów	Spis wielu obiektów uważanych za zabytkowe od 1844 r., wiele z nich już nie istnieje, skonfrontowane jednak ze stanem na dzień dzisiejszy.
Informacje opisowe	Tekst pisany polszczyzną z 1844 r., opisy skrótowe, bardzo często jest to „suchy” spis zabytków; dodatkowo zawiera wiele informacji na temat historii inwentaryzacji, również historii Polski, kultury.
Fotografie/ilustracje	Barwne rysunki i ilustracje z XIX w. ukazujące obiekty, które już nie istnieją, lub nie zachowały się w niezmiennym stanie do naszych czasów; skonfrontowane zostały z fotografiami współczesnymi.

OCENA	Źródło przydatne, ciekawa zwłaszcza konfrontacja przeszłości z teraźniejszością. Minusem są opisy skrótowe. Cenne dla organizatora i realizatora turystyki kulturowej mogą być zwłaszcza wątki na temat polskiej historii i kultury.
-------	--

3. Atlasy zabytków w Polsce

Atlasy zabytków w Polsce to opracowania, które można podzielić na dwie grupy: map geograficznych Polski z komentarzem o zabytkach, oraz katalogów zabytków Polski z towarzystwem map geograficznych. Źródła te podają przed wszystkim lokalizację zabytków, bezpośrednio na mapie lub w spisie z odnośnikami do niej, nie będąc nastawionymi na przekazywanie informacji o samych zabytkach.

1.	<i>Atlas zabytków architektury w Polsce</i> (Łoziński J. Z., Miłobędzki A., 1967)
	Podstawą danych do tego opracowania był <i>Katalog zabytków sztuki w Polsce</i> , aktualizowany o najnowsze odkrycia oraz krytyczne uwagi autorów atlasu w stosunku do pierwotnych informacji.
Spis obiektów/muzeów	Katalog obejmuje ok. 3500 budowli wybranych spośród wszystkich uznanych formalnie za zabytkowe, wiele propozycji ciekawych i oryginalnych zabytków.
Informacje opisowe	Na początku atlasu znajduje się zarys rozwoju form architektonicznych w Polsce. Obiekty opisane są zwięźle, zawierają skrótowe określenia dotyczące rodzaju, historii i stylu obiektu, lokalizację i dokładny adres, czasami także opis wyjątkowej klasy zabytku.
Fotografie/ilustracje	Szereg czarno-białych, niewielkich fotografii oraz mapy, na których zlokalizowano wszystkie opisane obiekty.
Informacje o ofercie wzbogacającej zwiedzanie	brak
Kontakt do obiektu, dostępność dla zwiedzających	brak
Infrastruktura turystyczna	brak
OCENA	Źródło bardzo przydatne i rzetelne, pomocne w praktycznym tworzeniu trasy podróży kulturowej.

2.	<i>Atlas zabytków architektury w Polsce</i> (Faryna-Paszkiewicz H., Omilanowska M., Pasieczny R., 2001)
	Jest to pozycja popularno-naukowa, z informacjami pochodzącymi z opublikowanych do 2000 roku opracowań, inwentaryzacji, katalogów i monografii.
Spis obiektów/muzeów	Zawiera ok. 13000 zabytków z 7500 miejscowości mieszających się w granicach obecnej Rzeczypospolitej, w topograficzno-alfabetycznym układzie haseł; wiele z nich jest propozycjami oryginalnymi.
Informacje opisowe	Opisy zabytków od wczesnego romanizmu do 1939 r., z naciskiem położonym na małe miasteczka i wsie. W wielkich miastach zabytki traktowane były sumarycznie. Opisy zawierają krótkie informacje o stylu, materiale, dacie, autorach, właścicielach i fundatorach oraz podstawowe informacje o znaczących przebudowach.
Fotografie/ilustracje	Barwne zdjęcia ilustrujące większość zabytków.
Informacje o ofercie wzbogacającej zwiedzanie	brak

Kontakt do obiektu, dostępność dla zwiedzających	brak
Infrastruktura turystyczna	brak
OCENA	Źródło przydatne, jednak wymagające dużego poszerzenia wiedzy oraz informacji w nim zawartych.

3.	<i>Atlas zabytków Polski</i> (Kaliński T. (red.), 2007) /jest to pozycja, którą sam wydawca nazwał „swoistym rejestrem zabytków ujętym w formie atlasu”/
Spis obiektów/muzeów	Zawiera oznaczenia ok. 7000 miejscowości z oznaczonymi zabytkami architektonicznymi, techniki i nowożytnej fortyfikacji, skanseny i muzea, miejsca ciekawe pod względem przyrodniczym, punkty widokowe, uzdrowiska – wiele oryginalnych, często zapomnianych przez turystów miejsc.
Informacje opisowe	Zabytki oznaczone są na mapie jedynie typem (kościół, zamek, dworek itp.) oraz datacją.
Fotografie/ilustracje	96 arkuszy szczegółowej mapy samochodowej z oznaczonymi zabytkami.
Informacje o ofercie wzbogacającej zwiedzanie	brak
Kontakt do obiektu, dostępność dla zwiedzających	brak
Infrastruktura turystyczna	brak
OCENA	Pozycja wyjątkowo przydatna w stworzeniu fizycznej trasy podróży, ukazująca miejsca często zapomniane, pomijane, koniecznie wymaga jednak uzupełnienia informacji o zabytkach i miejscach do zwiedzania.

4.	<i>ATLAS plus PRZEWODNIK</i> (Zalewski P. (red.), 2010) Jest to atlas podzielony na dwie części: pierwszą z mapami samochodowymi Polski i oznaczonymi na niej zabytkami, oraz drugą z katalogiem i minimalnym opisem zabytków.
Spis obiektów/muzeów	Ponad 800 najatrakcyjniejszych miejsc i miejscowości w Polsce, przedstawionych w podziale na 15 regionów geograficzno-historycznych; opis miejsc najatrakcyjniejszych, ale nie najbardziej oryginalnych.
Informacje opisowe	Opisy skrótove, zawierające datację i autorów, zawarte również informacje o muzeach, brak informacji o ich charakterze lub zbiorach.
Fotografie/ilustracje	Mapy geograficzne z odnośnikami do zabytków, zdjęcia wielu zabytków.
Informacje o ofercie wzbogacającej zwiedzanie	Zamieszczono informacje o niektórych, odbywających się cyklicznie eventach.
Kontakt do obiektu, dostępność dla zwiedzających	Atlas zawiera dane teleadresowe zabytków, terminy ich dostępności dla zwiedzających, lokalizacje parkingów, ceny biletów, również adresy informacji turystycznych w poszczególnych miejscowościach, podane są również współrzędne geograficzne zabytków.
Infrastruktura turystyczna	Zawiera informacje o noclegach i gastronomii, opatrzone przedziałami cenowymi, w których się mieszczą.
OCENA	Źródło przydatne. Zawiera wiele porad praktycznych, ilość informacji teoretycznych jest jednak niewielka, zmusza do sięgania po dodatkowe źródła.

4. Źródła z informacjami o muzeach

Poniżej zaprezentowano najważniejsze z punktu widzenia historii sztuki źródła o tematyce muzealnej.

1.	<i>Przewodnik po muzeach i zbiorach w Polsce</i> (Lorentz S., 1982) Pierwsze w Polsce opracowanie zawierające informacje o dziejach zbieractwa i muzealnictwa w Polsce.
Spis obiektów/muzeów	Zawiera krótka charakterystykę dziejów muzealnictwa i zbieractwa, oraz katalog wszystkich muzeów istniejących w Polsce do 1979 r. oraz takich, których realizacja była więcej niż prawdopodobna na ówczesny moment. Znajdują się tam również informacje o muzeach polskich za granicą; całość w układzie geograficznym miejscowości, w których znajdują się obiekty.
Informacje opisowe	Opisy zawierają historię gmachu, dzieje zbiorów, ich charakterystykę z podziałem na poszczególne działy, wymienione zostały najcenniejsze eksponaty lub ich zespoły. Zawiera bibliografię dotyczącą historii większości muzeów.
Fotografie/ilustracje	Barwne zdjęcia muzeów oraz ważniejszych eksponatów.
Informacje o ofercie wzbogacającej zwiedzanie	brak
Kontakt do obiektu, dostępność dla zwiedzających	Zamieszczono przydatne adresy oraz dni i godziny otwarcia.
Infrastruktura turystyczna	brak
OCENA	Przydatność bardzo wysoka z punktu widzenia wiedzy teoretycznej, mniej z praktycznego punktu widzenia. Jedna z lepszych pozycji na rynku.

2.	<i>Muzea w Polsce</i> (Sołtysiak M., Wierzbicka K., 1997)
Spis obiektów/muzeów	Zawiera uaktualnione w 1997 r. informacje o większości muzeów w Polsce, dodatkowo zawiera indeks muzeów w układzie województw, przydatny przy planowaniu tras zwiedzania.
Informacje opisowe	Opis gmachu muzeum, jeśli zasługuje ono na uwagę. Zwięzłe informacje o zbiorach oraz tytuły lub tematy ekspozycji stałych.
Fotografie/ilustracje	Zawiera barwne zdjęcia muzeów oraz ważniejszych eksponatów.
Informacje o ofercie wzbogacającej zwiedzanie	brak
Kontakt do obiektu, dostępność dla zwiedzających	Podaje adres, dane kontaktowe, dni i godziny otwarcia.
Infrastruktura turystyczna	brak
OCENA	Przydatność wysoka. Zaletą jest dokładna lokalizacja muzeów.

3.	<i>Wykaz muzeów w Polsce</i> (Kucińska A., Sołtysiak M. (oprac.), 2005) Informator o placówkach muzealnych opracowany we współpracy i wydany przez Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków ¹ .
Spis obiektów/muzeów	Geograficzny spis placówek, w układzie alfabetycznym, miejscowościami z dopisanym województwem.
Informacje opisowe	Brak jakichkolwiek informacji o charakterze muzeum i zbiorach.
Fotografie/ilustracje	brak
Informacje o ofercie wzbogacającej zwiedzanie	brak
Kontakt do obiektu, dostępność dla zwiedzających	Dane kontaktowe, adres, dane personalne dyrektorów lub prowadzących placówki oraz adresy stron internetowych i adresy e-mail, brak informacji o dniach i godzinach otwarcia.
Infrastruktura turystyczna	brak
OCENA	Jest to „wykaz”, dlatego też źródło przydatne jest jedynie jako dodatek do innych źródeł – brakuje niektórych informacji, ważnych z punktu widzenia turysty, zarówno tych praktycznych, jak i teoretycznych.

4.	<i>Polskie muzea, skanseny i kolekcje</i> (Pasiczny R., 2009) Przewodnik po niewielkiej, wyselekcjonowanej ilości muzeów.
Spis obiektów/muzeów	Zawiera wyselekcjonowany przez autora wykaz topograficzny miejscowości oraz istotnych placówek, autor stara się opisać miejsca głównie oryginalne, a nie tylko popularne.
Informacje opisowe	Opisy przedstawiają charakter i atmosferę danego miejsca, historię zbiorów, czasem wybranych miejsc.
Fotografie/ilustracje	Zawiera duże, kolorowe zdjęcia.
Informacje o ofercie wzbogacającej zwiedzanie	Zawiera krótkie informacje o historii i ludziach związanych z danym miejscem.
Kontakt do obiektu, dostępność dla zwiedzających	Podano adresy, dane kontaktowe, dni i godziny otwarcia oraz ceny biletów.
Infrastruktura turystyczna	brak
OCENA	Przydatny zwłaszcza dla osób, które chcą zaprogramować oryginalną podróż kulturową.

5.	<i>1000 muzeów w Polsce, przewodnik</i> (Folga–Januszewska D., 2011) Pozycja stworzona przy współpracy Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów.
Spis obiektów/muzeów	Obejmuje spis 1000 muzeów, będących nimi w myśl polskich przepisów ² , ułożony alfabetycznie miejscowościami występowania placówek z informacją o województwie w nawiasach.

¹ Obecnie NID, przyp. autor.

² Znajdujących się w rejestrze Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, lub mających uzgodniony z MKiDN statut, bądź działających zgodnie z regulaminem organizacyjnym nadanym przez jednostkę nadrzędną (muzea uczelniane, należące do instytucji naukowych, parafii, diecezji, stowarzyszeń, fundacji, grup wyznaniowych i inne).

Informacje opisowe	Opis muzeum zawiera nazwę, nazwę instytucji nadrzędnej (lub własnych oddziałów i filii), krótką notę o historii muzeum, szczegółowe, skodyfikowane informacje o charakterze zbiorów i kolekcji, tytuły wystaw stałych lub informacje o zawartości zbiorów.
Fotografie/ilustracje	Zamieszczono barwne ilustracje.
Informacje o ofercie wzbogacającej zwiedzanie	Informacje o wystawach multimedialnych, możliwościach oprowadzania z przewodnikiem.
Kontakt do obiektu, dostępność dla zwiedzających	Adres topograficzny, dane teleadresowe, adres e-mail oraz adres strony internetowej; brak informacji o dniach i godzinach otwarcia.
Infrastruktura turystyczna	brak
OCENA	Jedna z lepszych pozycji na rynku, bardzo przydatna przy programowaniu turystyki kulturowej.

5. Przewodniki

Przewodniki³ przedstawione zostały w układzie alfabetycznym wydawnictw wymienianych najczęściej w ankiecie internetowej z części badawczej pracy. Były nimi następujące wydawnictwa: Carta Blanca, MUZA, Pascal, Oficyna Wydawnicza Rewasz oraz Wiedza i Życie. Łącznie analizie poddano i opisano 12 przewodników po całej Polsce.

5.1. Wydawnictwo CARTA BLANCA

1.	<i>Polska. Podróże z historią, przewodnik turystyczny</i> (Kicki M., Kucharczyk K, (red), 2008)
Spis obiektów/muzeów	Zawiera indeks zamków i ruin, pałaców i dworów, skansenów, cennych obiektów sakralnych, miejsc wymienionych w przewodniku, w układzie województw; subiektywny wybór ważniejszych obiektów, a nie tych oryginalnych.
Informacje opisowe	Zawiera tylko najistotniejsze dane (datacja, autorstwo), przy ważniejszych obiektach opis jest wydłużony. W temacie muzeów charakteryzowany jest ich rodzaj, wymienione ewentualnie najważniejsze obiekty.
Fotografie/ilustracje	Zamieszczono kolorowe zdjęcia.
Informacje o ofercie wzbogacającej zwiedzanie	Zawarto informacje o imprezach historycznych przy niektórych zabytkach.
Kontakt do obiektu, dostępność dla zwiedzających	Dane adresowe, kontaktowe, dni i godziny otwarcia, niekiedy ceny, bardzo dokładne mapy.
Infrastruktura turystyczna	Informacje na temat noclegów i gastronomii pochodzą tylko z okolic największych miast.
OCENA	Przydatny z praktycznego punktu widzenia; wymaga dodatkowego wyszukania informacji o obiektach, również obiektach oryginalnych.

2.	<i>Polska 101 wycieczek</i> (Zalewski P., (red), 2011)
Spis obiektów/muzeów	Na początku znajduje się spis najważniejszych atrakcji turystycznych, poza tym występuje głównie indeks miejscowości; uwzględniono obiekty najważniejsze, a nie oryginalne, układ z zaproponowanymi trasami po regionach.

³ W przypadku przewodników, w ankiecie skupiono się głównie na ocenie ich zawartości pod kątem ilościowym, a nie jakościowym. Nie precyzowano, które przewodniki zawierają najbardziej rzetelne informacje.

Informacje opisowe	Skrótowo opisane tylko najistotniejsze informacje, datacja (wyjątkowo szeroko ujmowana, nawet do pół wieku) oraz autorstwo.
Fotografie/ilustracje	Zamieszczono kolorowe zdjęcia.
Informacje o ofercie wzbogacającej zwiedzanie	Wspomniane niekiedy dodatkowe informacje, odnoszące się do ludzi, zwyczajów lub miejsc, przedstawiane w formie anegdoty.
Kontakt do obiektu, dostępność dla zwiedzających	Do większości obiektów podane są dane adresowe, kontaktowe, dni i godziny otwarcia.
Infrastruktura turystyczna	Noclegi i gastronomia opisywane w ilości po kilka przykładów na region.
OCENA	Zawiera informacje praktyczne, o wiele mniej jest tych merytorycznych. Wymaga sięgania po dodatkowe opracowania w celu uzupełniania brakujących informacji.

3.	<i>Szlaki turystyczne</i> (Szewczykowie I., R., 2011)
Spis obiektów/muzeów	Zawiera indeks miejscowości bez uszczegółowienia obiektów, jakie w nich występują; propozycje obiektów oryginalnych do odnalezienia w tekście, jednak głównie opisane są miejsca najważniejsze.
Informacje opisowe	Nie wszystkie obiekty posiadają opisy, informacje o obiektach podane są bardzo skrótowo, tylko najważniejsze dane, jak datacja i autorstwo.
Fotografie/ilustracje	Zamieszczono kolorowe zdjęcia.
Informacje o ofercie wzbogacającej zwiedzanie	Zawarto informacje o eventach odbywających się w niektórych miejscach, a także o innej dodatkowej ofercie kulturalnej.
Kontakt do obiektu, dostępność dla zwiedzających	Dane kontaktowe, strony internetowe, ceny biletów, dni i godziny otwarcia, wyraźne i dobrze opracowane mapy topograficzne.
Infrastruktura turystyczna	Informacje o niektórych noclegach i obiektach gastronomicznych.
OCENA	Wymaga sięgania po dodatkowe opracowania w celu uzupełniania brakujących informacji. Źródło ma charakter poglądowy.

4.	<i>Polska Nawigator turystyczny</i> (Kaliński T., Kucharczyk K., (red), 2011)
Spis obiektów/muzeów	Jasny spis obiektów z odesłaniem do konkretnych stron w tekście, podzielony tematycznie na parki, obiekty sakralne, listy UNESCO – zabytki dziedzictwa narodowego i przyrodnicze, zabytki techniki itp.; zawiera tematyczne zestawienie najciekawszych atrakcji turystycznych.
Informacje opisowe	Podawane są jedynie najistotniejsze fakty, przy opisywaniu muzeów brak informacji o charakterze ich zbiorów.
Fotografie/ilustracje	Zawiera wiele kolorowych zdjęć oraz mapy topograficzne.
Informacje o ofercie wzbogacającej zwiedzanie	Zawiera informacje o imprezach historycznych przy zabytkach, dodatkowych atrakcjach turystycznych dla rodzin z dziećmi.
Kontakt do obiektu, dostępność dla zwiedzających	Zawiera dane kontaktowe i informacyjne, jak np. ceny biletów.
Infrastruktura turystyczna	Informacje o noclegach i gastronomii.
OCENA	Przydatność wysoka.

5.2. Wydawnictwo MUZA

5.	<i>Polska. Fascynujący świat podziemi</i> (Szewczyk R., 2005)
Spis obiektów/muzeów	Spis polskich podziemi, kopalni sztolni, budowli militarnych i składów kupieckich; indeks występuje jako spis treści; większość „obiektów” to miejsca wyjątkowe i oryginalne.
Informacje opisowe	Szczegółowe opisy poszczególnych miejsc, z zawartymi legendami, ciekawostkami; zawiera literaturę przedmiotu.
Fotografie/ilustracje	Zawiera zdjęcia, znane ówczesnie plany poszczególnych jaskiń, miejsc.
Informacje o ofercie wzbogacającej zwiedzanie	Zawiera informacje, gdzie obowiązuje zwiedzanie z przewodnikiem, dodatkowe informacje na temat samodzielnego zwiedzania.
Kontakt do obiektu, dostępność dla zwiedzających	Zawiera informacje teleadresowe, dni i godziny zwiedzania, adresy stron internetowych jeśli istnieją.
Infrastruktura turystyczna	brak
OCENA	Przydatny w tworzeniu tras związanych tematycznie z ciekawymi miejscami stworzonymi przez naturę.

6.	<i>Polska. Ilustrowany przewodnik</i> (Pilichowie M., P., 2007)
Spis obiektów/muzeów	Układ 16 rozdziałów odpowiadający 16 województwom z nazwami miejscowości ułożonymi alfabetycznie, we wstępie znajdują się mapy geograficzne z wypisanymi, najciekawszymi propozycjami miast i miasteczek, zabytków, zamków, pałaców, dworów i dworków, muzeów, ośrodków kultu religijnego, parków narodowych, obiektów na listach UNESCO, miejsc niezwykłych.
Informacje opisowe	Szczegółowe, rzetelne informacje o obiektach, opisywane przystępnie, plany, rzuty i rysunki bardzo dobrze i szeroko ilustrujące tekst, informacje o tym, co warto zobaczyć w okolicy, ciekawostki o sławnych ludziach.
Fotografie/ilustracje	Liczne mapy, plany, rzuty i rysunki każdego obiektu ułatwiające zrozumienie informacji w tekście.
Informacje o ofercie wzbogacającej zwiedzanie	brak
Kontakt do obiektu, dostępność dla zwiedzających	brak
Infrastruktura turystyczna	brak
OCENA	Wyjątkowo szeroko i przystępnie opracowane informacje o obiektach. Bardzo wysoka przydatność i rzetelność. Nieprzydatny pod kątem kryteriów 4-6.

7.	<i>1000 miejsc w Polsce, które warto w życiu zobaczyć</i> (Witak A., (red), 2010)
Spis obiektów/muzeów	Przewodnik po najpiękniejszych i najciekawszych miejscach w Polsce, zawierający również miejsca mniej znane i uczęszczane, alfabetyczny układ miejscowości.
Informacje opisowe	Informacje ułożone są w formie leksykonu, w miarę obszerne opisy zabytków, parków narodowych, rezerwatów przyrody, imprez, interesujących obrzędów folklorystycznych, ośrodków kultu religijnego, miejsc ważnych bitew; opisy zawierają ważniejsze zabytki ruchome powiązane ze stałymi.
Fotografie/ilustracje	Bogaty w kolorowe zdjęcia.

Informacje o ofercie wzbogacającej zwiedzanie	Zamieszczono informacje o cyklicznych imprezach odbywających się w konkretnych miejscach.
Kontakt do obiektu, dostępność dla zwiedzających	brak
Infrastruktura turystyczna	brak
OCENA	Przydatny z merytorycznego punktu widzenia, mało danych praktycznych.

5.3. Wydawnictwo PASCAL

8.	<i>Polska przewodnik turystyczny</i> (Dedo E., Hejnał A., Kułakowska-Lis J., 2003)
Spis obiektów/muzeów	Geograficzny spis miejscowości, przy większych miastach wykaz zabytków i muzeów; uwzględniono najważniejsze obiekty.
Informacje opisowe	Najistotniejsze dane, daty, autorzy, dodatkowo anegdoty odnośnie historii ludzi i obiektów.
Fotografie/ilustracje	Kolorowe ilustracje wielu miejscowości i zabytków.
Informacje o ofercie wzbogacającej zwiedzanie	Jedynie hasłowe wspomnienia o odbywających się przy niektórych obiektach imprezach cyklicznych.
Kontakt do obiektu, dostępność dla zwiedzających	Dane kontaktowe, adresowe, dni i godziny zwiedzania.
Infrastruktura turystyczna	Informacja turystyczna, noclegi, gastronomia, puby i kluby.
OCENA	Pomocny przy wyszukiwaniu wybiórczych informacji, na podstawie tylko tego źródła nie da się jednak opracować ambitnej podróży kulturowej, trzeba sięgnąć po dalsze informacje do innych źródeł.

9.	<i>Polska 52 trasy na weekend</i> (Książek R. (red.), 2011)
Spis obiektów/muzeów	Przewodnik ten jest podpowiedzią, jak zwiedzać Polskę podczas weekendu; zawiera informacje o zabytkach, turystycznych atrakcjach, kolekcjach muzealnych; zawiera najbardziej atrakcyjne, najczęściej wybierane do zwiedzania miejsca, dodatkowo opis kilku oryginalnych obiektów.
Informacje opisowe	Opisy zawierają tylko najistotniejsze informacje, datacje, autorstwo, minimalne w treść opisy ważniejszych zabytków, w niektórych miejscach dygresje i ciekawostki historyczne.
Fotografie/ilustracje	Wiele kolorowych zdjęć.
Informacje o ofercie wzbogacającej zwiedzanie	Propozycje miejsc do ciekawego spędzania czasu wieczorami, informacje o festiwalach, świętach, eventach, atrakcjach dla dzieci i turystów aktywnych.
Kontakt do obiektu, dostępność dla zwiedzających	Przy każdej trasie szczegółowe mapki, określenie przybliżonego czasu zwiedzania.
Infrastruktura turystyczna	Gastronomia i noclegi.
OCENA	Przydatny pod kątem urozmaicenia programu, jednak niepełne informacje podstawowe o miejscach/obiektach.

5.4. Wydawnictwo REWASZ

10.	<i>Polska egzotyczna</i> (Rąkowski G., 1999, 2006 (dwie części przewodnika o tym samym tytule))
Spis obiektów/muzeów	Indeks miejscowości umieszczony na końcu przewodnika, zawierający tylko te miejsca, którym autor poświęcił więcej uwagi w tekście, opisuje głównie szlaki nieznane i oryginalne, mało popularne obiekty.
Informacje opisowe	Przedstawienie opisów jako gawędy historycznej, a nie informacji przewodnikowej, zawiera bardzo dużo treści związanych z historią, geologią, geografiami, przy opisach muzeów zamieszczono istotne informacje o zbiorach, obiektach zabytkowych; opatrzone je historiami ludzi związanych z danym miejscem.
Fotografie/ilustracje	Wiele rysunków; pogrupowane, kolorowe zdjęcia.
Informacje o ofercie wzbogacającej zwiedzanie	Informacje o tym, kto i gdzie może oprowadzić po muzeum.
Kontakt do obiektu, dostępność dla zwiedzających	brak
Infrastruktura turystyczna	brak
OCENA	Cenny gdyż prezentuje miejsca nieznane. Przydatność niepełna z powodu niepełnych informacji podstawowych o np. dostępności.

5.5. Wydawnictwo WIEDZA I ŻYCIE

11.	<i>Polska</i> (Czarniewicz-Umer T., Milanowska M., Majewski J. S., (red), 2000)
Spis obiektów/muzeów	Zawiera skorowidz geograficzny nazw miejscowości z obiektami zabytkowymi, brak spisu treści, wymieniono raczej najistotniejsze obiekty.
Informacje opisowe	Zawiera najistotniejsze dane o obiektach, datacja i autorstwa, przy muzeach określa najważniejsze eksponaty, układ wystaw i umiejscowienie obiektów na planie pałcówek.
Fotografie/ilustracje	Wiele kolorowych zdjęć.
Informacje o ofercie wzbogacającej zwiedzanie	Na końcu przewodnika wymienione są największe, cykliczne wydarzenia kulturowe, eventy.
Kontakt do obiektu, dostępność dla zwiedzających	Dane teleadresowe, zilustrowany dojazd.
Infrastruktura turystyczna	Na końcu przewodnika zaprezentowano wybrane miejsca gastronomii i noclegowe.
OCENA	Przydatność niepełna – wymaga korzystania z dodatkowych źródeł, gdy celem jest przygotowanie ambitnej podróży kulturowej.

12.	<i>Dlaczego Polska</i> (Betlejewska M., Pasieczny R. G., 2004)
Spis obiektów/muzeów	Geograficzny spis miejscowości, w których występują zabytki; w większości opisuje te najważniejsze, raczej nie te oryginalne; zawiera listę muzeów, jednak bez charakterystyki zbiorów.
Informacje opisowe	Opisy mają układ artykułów odnoszących się do zjawisk, przejawów kształtowania się sztuki w Polsce; w tekście znajdują się odnośniki i małe opisy zabytków, bardzo duża ilość „ciekawostek”, lista muzeów, ale bez dokładnego ich opisu.
Fotografie/ilustracje	Zawiera kolorowe zdjęcia.

Informacje o ofercie wzbogacającej zwiedzanie	Zawiera informacje o imprezach kulturalnych odbywających się cyklicznie przy niektórych obiektach.
Kontakt do obiektu, dostępność dla zwiedzających	Dane teleadresowe znajdują się tylko przy większych obiektach.
Infrastruktura turystyczna	brak
OCENA	Przydatne jako źródło uzupełniające.

6. Źródła elektroniczne

6.1. Baza danych wpisów do rejestru zabytków⁴

Baza ta jest najbardziej powszechną formą ochrony prawnej zabytku w Rzeczypospolitej. Obiekty wpisane są do niej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, z urzędu bądź na wniosek strony – właściciela lub użytkownika obiektu.

Baza danych wpisów do rejestru zabytków	
Spis obiektów/muzeów	W odrębnych księgach rejestru zabytków prowadzone są ich wpisy w trzech kategoriach: A – zabytków nieruchomych, B – zabytków ruchomych, C – zabytków archeologicznych; odrębna lista zawiera Pomniki Historii; można wśród wpisów znaleźć wiele oryginalnych obiektów.
Informacje opisowe	Obiekty figurują pod adresami, obowiązującymi w momencie wpisu do rejestru, jest on okresowo uzupełniany, jednak ze względu na wiele zmian administracyjnych (np. nazwy i numeracja ulic) nie przedstawia wszystkich danych, aktualnych w dniu odwiedzenia strony internetowej NID. Opisy zawierają informacje o rodzaju zabytku (kościół, zamek, ruina, zespół zabytkowy – oraz jakie elementy się w nim znajdują), datację oraz numer wpisu do rejestru; Pomniki Historii są bardzo dokładnie opisane, opatrzone materiałem ilustracyjnym.
Fotografie/ilustracje	Przygotowano materiał ilustracyjny do Pomników Historii, do reszty obiektów z wpisu do rejestru zabytków – brak dokumentacji fotograficznej na stronie internetowej.
Informacje o ofercie wzbogacającej zwiedzanie	brak
Kontakt do obiektu, dostępność dla zwiedzających	brak
Infrastruktura turystyczna	brak
OCENA	Źródło o bardzo wysokim stopniu rzetelności.

6.2. Inne bazy danych

Ze względu na ogromną ilość stron internetowych, które mogą być przydatne przy programowaniu turystyki kulturowej, autorka postanowiła dokonać jedynie ich zbiorczej oceny. Zabieg ten zastosowano, gdyż opracowania internetowe bardzo często wymieniane były przez respondentów jako podstawowe źródła ich wiedzy wykorzystywanej przy programowaniu podróży turystyki kulturowej.

⁴Źródło: <http://www.nid.pl/idm,160,rejestr-zabytkow.html>, data dostępu: 29.10.2011 r.

	Inne źródła elektroniczne
Spis obiektów/muzeów	Pojemność stron internetowych i nieograniczone możliwości Internetu umożliwiają zamieszczenie informacji o bardzo wielu miejscach i obiektach. Wybór źródeł jest więc bardzo szeroki, zarówno w tematyce zabytków, jak i muzeów. Autorzy witryn internetowych zamieszczają przykładowe trasy, proponowane przez użytkowników poszczególnych form turystyki. Często zawierają one również mapy ułatwiające ich tworzenie indywidualnie.
Informacje opisowe	Opisy zamieszczane na stronach internetowych są szczegółowe lub szczytkowe, w zależności od strony. Zawierają datacje oraz autorstwo obiektów (choć nie w każdym przypadku). Tworzone są zazwyczaj przez internautów.
Fotografie/ilustracje	Strony internetowe są szeroką bazą imprez kulturalnych, historycznych odbywających się w różnych miejscach, przy zabytkach; można odnaleźć imprezy z tematyki, którą autor trasy jest zainteresowany. Można również znaleźć informacje o zwiedzaniu z przewodnikiem, raczej niewiele informacji odnosi się do osób, które warto spotkać, a które są związane z odwiedzanym miejscem.
Informacje o ofercie wzbogacającej zwiedzanie	Strony internetowe naturalnie zawierają z reguły wiele kolorowych zdjęć, map dojazdu, map geograficznych. Niewiele jest natomiast rzutów, planów architektonicznych, przekrojów budynków ilustrujących szczegółowe informacje.
Kontakt do obiektu, dostępność dla zwiedzających	W Internecie można odnaleźć niemal wszystkie dane teleadresowe czy oznaczenia na mapach.
Infrastruktura turystyczna	Możliwość wyszukania szerokiej oferty noclegów, gastronomii, pubów, klubów itp.
OCENA	Źródła takie mogą być wyjątkowo przydatne (gdyż są szybko i łatwo-dostępne) o ile spełniają kryterium rzetelności zamieszczanych informacji.

ANEKS 2

Ankieta miała na celu zbadanie, czy źródła i opracowania z historii sztuki, uznane za wartościowe przez historyków sztuki, są wykorzystywane do opracowywania tras podróży kulturowych przez osoby indywidualne oraz pracujące w branży turystycznej. Ankieta była anonimowa, a jej wyniki były analizowane jedynie w formie zbiorczych zestawień. W ankiecie zadano następujące pytania:

Czy układa Pan/i w celach prywatnych bądź służbowych trasy podróży kulturowych trwające dłużej niż jeden dzień?

Czy opracowuje Pan/i trasy podróży kulturowych?

Z jakich źródeł i opracowań korzysta Pan/i w opracowywaniu tras podróży kulturowych?

Dlaczego korzysta Pan/i właśnie z tych źródeł i opracowań?

Z jakich innych powodów korzysta Pan/i z zaznaczonych w pytaniu 4. źródeł i opracowań?

Jakich informacji najczęściej szuka Pan/i w wykorzystywanych źródłach i opracowaniach?

Jakich innych informacji poszukuje Pan/i w wykorzystywanych źródłach i opracowaniach?

Dlaczego nie korzysta Pan/i z pozostałych źródeł i opracowań?

Płeć ankietowanego/ankietowanej

Wiek ankietowanego/ankietowanej

Wykształcenie ankietowanego/ankietowanej

Kierunek wykształcenia ankietowanego/ankietowanej